

HUMANIST

HUMANISTISCH VER

9 NOVEMBER 1986

HET GEHEIM VAN ERASMUS

met f 10,- voordeelbon voor speciaal Erasmusboek

Speciale kerst-Humanist

Het komende nummer van Humanist is weer – net zoals in voorgaande jaren – een speciaal dubbelnummer voor de maanden december en ja-

nuari tegelijk. Dit kerstnummer van de Humanist zal rond half december verschijnen en gaat dit maal speciaal over ziek zijn (niet) beter worden.

H E T M A A N D B L A D

HUMANIST

I S E E N U I T G A V E V A N H E T
H U M A N I S T I S C H V E R B O N D

41ste jaargang november 1986 nummer negen
Oudkerkhof 11, postbus 114, 3500 AC Utrecht, 030-318145

R E D A K T I E

Hes van Huizen

V O R M G E V I N G

Hes van Huizen/Rik Tazelaar

M E D E W E R K E R S

Bert Boelaars
Theodor Holman
Tom Jansen
Peter Krug
Koos Meinderts
Jac v. d. Oort

Chris Pennarts
Martin Simek
Frits Stoffels
Ingeborg van Teeseling
Rob Tielman
Chiel Verduijn

R E D A K T I E K O M M I S S I E

Henk Smit (voorzitter)
Mettha de Nachtegaal

Rina Spigt

Het volgende nummer verschijnt midden december.
Kopij moet uiterlijk binnen zijn op 17 november.
Dit blad is gedrukt bij Brouwer Offset bv, Utrecht.

WORD LID VAN HET HUMANISTISCH VERBOND OF NEEM 'N ABONNEMENT OP DE HUMANIST

Een abonnement op de „Humanist” kost f 25,- per jaar.

De contributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumcontributie is f 65,- per jaar, inclusief een abonnement op de „Humanist”. Mede-leden hoeven geen contributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdragen houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto inkomen beneden de f 18.000,- per jaar bedraagt de minimumcontributie f 45,- per jaar. Voor jongeren onder de 27 jaar bedraagt de minimumcontributie f 30,- per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor f 15,- per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist”.

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond of neem een abonnement op de „Humanist”. Bel 030 - 31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Wacht met betalen tot u een akseptgirokaart ontvangt.

AFSCHAFFEN VAN REGISTRATIE KERKELIJKE GEZINDTE OP DE TOCHT GEZET

Regering en volksvertegenwoordiging hebben besloten de registratie van de kerkelijke gezindte uit de bevolkingsboekhouding te schrappen. Een aantal overwegingen speelde daarbij een rol. In de eerste plaats is de scheiding van kerk en staat niet te verenigen met de gewoonte dat de staat de ledenadministratie van de kerken bijhoudt. Daarnaast wordt de registratie van de kerkelijken vooral door joden en humanisten ervaren als een aantasting van de privacy. Misbruik kan immers niet worden uitgesloten. Ook zijn de gegevens uit de bevolkingsboekhouding al lang niet meer te vertrouwen. Velen staan nog als kerkelijk te boek die dat al lang niet meer zijn of zelfs nooit waren.

Het Humanistisch Verbond had bovendien nog een aantal andere bezwaren. Zo is het als kerklid registreren van pasgeborenen in strijd met het zelfbeschikingsrecht van mensen. Heel veel men-

sen zijn er zich immers niet eens van bewust dat ze als kerklid geregistreerd staan. Verder werden de gegevens uit deze bevolkingsboekhouding gebruikt om de behoefte aan verzuilde scholen te onderbouwen. Met het gevolg dat nu tweederde van ons onderwijs verzuild is terwijl slechts éénderde van de bevolking dat feitelijk wil.

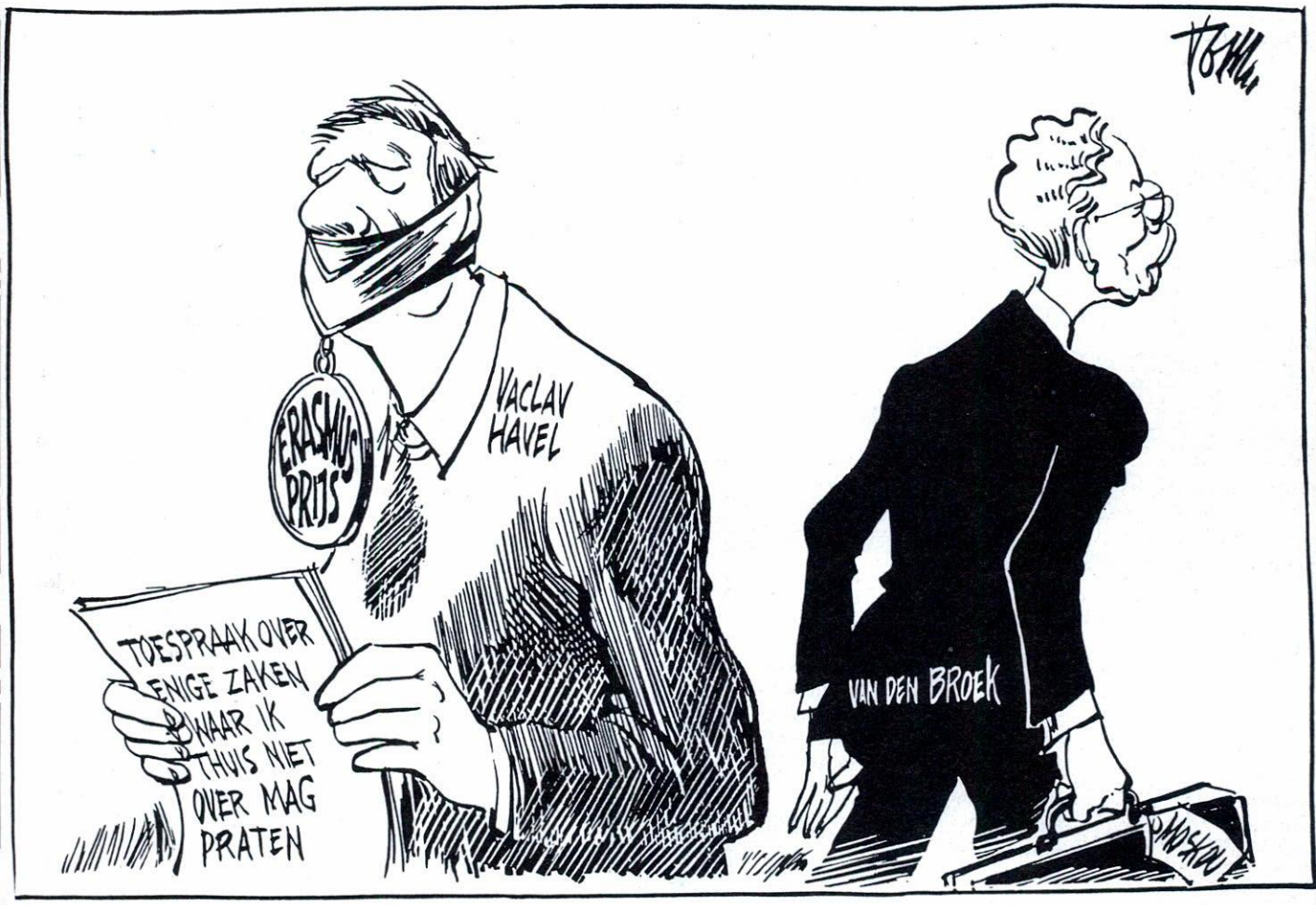
Met de afschaffing van de registratie van deze kerkelijke gezindte wordt eindelijk tegemoet gekomen aan een jarenoude grief van het Humanistisch Verbond. Maar we moeten niet te vroeg gaan juichen. Want onlangs werd bekend dat de vorige staatssecretaris Van Amelsvoort een hoogst merkwaardige erfenis heeft achtergelaten. Hij zorgde er op de valreep voor dat de kerken 15½ miljoen gulden kunnen krijgen voor het opzetten van hun eigen ledenadministraties. Het zou in deze financieel benarde tijden meer voor de hand gelegen hebben dat de kerken achteraf alsnog de rekening gepresenteerd zouden hebben gekregen voor de uitbelastinggelde verleende diensten. Of dat het Humanistisch Verbond uit het oogpunt van

gelijke behandeling achteraf alsnog de kosten van 40 jaar ledenadministratie bij de overheid kon deklarereren.

Maar de staatssecretaris maakte het nog bonter: hij probeerde via een achterdeur alsnog de registratie weer binnen te halen – terwijl hij deze dus eerst via de voordeur met 15½ miljoen had uitgelaten.

Hij stelde voor om in de nieuwe bevolkingsboekhouding de kerken in de gelegenheid te stellen om via een gemeenschappelijke stichting een zogenaamd „knipperlicht” aan te laten brengen. Dat zou betekenen dat in de toekomst niet meer bekend zou zijn welke kerkelijke gezindte iemand heeft, maar wel *dat* hij of zij er één heeft. Daarmee zouden de onkerkelijken/godsdiensten voor kwaadwillenden (bijvoorbeeld islamitische staten die een visum eisen om de „godelozen” te weren) heel kwetsbaar blijven. Zowel de joodse genootschappen als het Humanistisch Verbond hebben dan ook geweigerd mee te werken.

Een andere adder onder het gras is dat de staatssecretaris weliswaar stelde

dat iedere geregistreerde ermee akkoord moet gaan, maar dat dit in de praktijk erop neer blijkt te komen dat iedereen die niet protesteert tegen deze registratie van een knipperlicht wordt voorzien. Het Humanistisch Verbond eist dat als er al geregistreerd moet worden, dit alleen maar mag als iedere betrokkene een ondertekende verklaring hierover moet afleggen. Bovendien zou dit alleen maar mogen geschieden door diegenen die tot de jaren des onderscheids zijn gekomen.

Deze door een demissionaire staatssecretaris bedachte regeling is in strijd met eerder door regering en volksvertegenwoordiging genomen besluiten. Daarom moet het voorstel aan diezelfde volksvertegenwoordiging worden voorgelegd. Het Humanistisch Verbond doet dan ook een beroep op met name de liberalen en socialisten in de Tweede Kamer om deze poging tot aantasting van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer duidelijk af te keuren.

Het Humanistisch Verbond is met de kerken van mening dat de overheid een voorwaardenscheppende rol moet vervullen in de samenleving als het gaat om levensbeschouwelijke aangelegenheden, maar dat mag niet ten koste gaan van andersdenkenden. Het geregistreerd staan als „goddeloze” is helaas nog altijd een rechtstreekse bedreiging waartegen de Nederlandse overheid haar burgers dient te beschermen.

Rob Tielman (algemeen voorzitter Humanistisch Verbond)

NOG TOT 1 DECEMBER!

**SPECIALE PRIJS VOOR
HUMANIST-LEZERS
BOEKJE ITEKE WEEDA**

Van het gezin als hoeksteen van de samenleving naar de mens als middelpunt van een eigen vriendschapsnetwerk. Dat was in het kort de boodschap van Iteke Weeda tijdens de Socrates-lezing die zij eind 1985 hield voor het Humanistisch Verbond. Zij sprak toen over liefde net als een half jaar later ter gelegenheid van haar oratie bij de aanvaarding van het hoogleraarschap Vrouwenemancipatievraagstukken aan de universiteit van Groningen.

Deze twee lezingen werden gebundeld in het boekje „Over liefde gesproken”. Lezers van de Humanist kunnen dit boekje kopen voor de speciale prijs van f 7.50. (De normale prijs is f 9,90). U hoeft alleen maar dit artikelje uit te knippen en bij de boekhandel in te leveren om deze korting bij aankoop van het boek te verkrijgen.

AKTIENUMMER: 469-579

ITEKE WEEDA
**OVER LIEFDE
GESPROKEN**
DYNAMIEK EN
DILEMMA IN
MENSELIJKE
VERHOUDINGEN

In december Socrateslezing 1986

De humanistische Stichting Socrates organiseert op 9 december om 20.00 uur de **SOCRATESLEZING 1986**. Deze is getiteld: **DE VERGODDELIJKE VAN HET MENSELIJKE, DE ONTHEILIGING VAN DE NATUUR**

De lezing zal gegeven worden door prof. dr. Jaap Kruithof, hoogleraar filosofie aan de Rijksuniversiteit te Gent en aan het Rijksuniversitair Centrum te Antwerpen. Jaap Kruithof zal ingaan op de verstoorde relatie tussen de mens en het hem omringende: de anorganische wereld, de planten, de dieren, zijn medemensen. Die betrekkingen zijn verziekt door de mens, die zichzelf beschouwt als de allerbelangrijkste faktor in het universum. Alleen de mens telt

en op grond van die pretentie heeft hij al het andere op aarde op grove wijze aan zich ondergeschikt gemaakt.

Kruithof onderscheidt religiositeit en godsdienst en pleit voor een vernieuwde religiositeit zonder god, een nieuwe natuurfilosofie, die recht doet aan het buitenmenselijke. Socialisme en het zoeken naar een nieuw ecologisch evenwicht gaan daarbij hand in hand. Uitgangspunt van Kruithof's lezing vormt zijn vorig jaar verschenen boek „De mens aan de grens; over religiositeit, godsdienst en antropocentrisme”.

PLAATS: Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11, Utrecht. De toegang is vrij.

Graatlijn
voor
ouderen

de hele week
tussen **10 uur 's avonds**
en **2 uur 's nachts**
kunt u ons bellen:
020-2733 85

er luistert
dan iemand
naar u!

 Humanitas

Verbond onderschrijft oproep tot sankties tegen Zuid-Afrika

Onlangs heeft het Humanistisch Verbond een oproep ondertekend om tot sankties tegen Zuid-Afrika te komen. De oproep was gericht aan de Nederlandse regering en aan de Europese Raad van Ministers. In de oproep wordt gesteld dat het Europese beleid zich grotendeels beperkt tot verbale veroordelingen en dat er geen sprake is van een effectief en samenhangend beleid. In de oproep dringen de ondertekenaars aan om niet meer kostbare tijd verloren te laten gaan maar te komen tot krachtige maatregelen tegen Zuid-Afrika. Ook moet er een grootscheeps steunprogramma voor de frontlijnstaten worden opgezet zodat deze landen de gevolgen van sankties en van Zuid-afrikaanse tegenmaatregelen beter kunnen opvangen. Als dit niet in Europees verband lukt, moet Nederland met gelijkgezinde landen komen met een pakket van maatregelen. De oproep, opgesteld door het comité Zuidelijk Afrika en de Werkgroep Kairo, is ondertekend door bijna 60 organisaties waaronder dus het HV, maar ook het HIVOS en het HOM.

HET GEHEIM VAN ERASMUS

Dit jaar is het 450 jaar geleden dat Erasmus overleed. Reden voor de stad Rotterdam om hem uitbundig te eren met een groots opgezette herdenking. De stad Basel waar Erasmus lange tijd woonde en werkte, was Rotterdam hierin al voorgegaan. Minstens één persoon zou van al die overvloed hebben genoten: de grote man zelf. „Hoe meer steden mij claimen, hoe beter”, schreef hij eens, „want daarvan zal een heilzame werking op de mensheid uitgaan”.

Wat is er zo bijzonder aan Erasmus dat hij vele honderden jaren na zijn sterven nog met zoveel overdaad wordt herdacht? Frits Stoffels ging voor de Humanist op zoek naar Erasmus' geheim.

Erasmus 450
ERASMUS HERDENKING ROTTERDAM 1986

Voetstoots nemen de feestvierende Rotterdammers blijkbaar aan dat we allen wel weten wie Erasmus was en waarom hij ons herdenken waard is. Hoe valt anders te verklaren, zo vraagt het vouwblad van de manifestatie ons, niet rekenend met tegenspraak, „dat iedere generatie opnieuw de gelegenheid aangrijpt om Erasmus te herdenken?” Dat zal waar wezen, maar dat geldt ook voor Jan van Schaffelaar en Goede Vrijdag en niemand weet waarom. Twijfel dus, of „Erasmus” wèrkelijk meer is dan een klank als „Slag bij Nieuwpoort”, die even befaamd is als klánk, niet als historische gebeurtenis.

Wát er dan zo bijzonder is aan Erasmus, blijft ook voor wie zich enigszins in diens leven verdiept nog lang moeilijk grijpbaar. Erasmus zelf had wel de minste behoefte om zich in een hokje te laten duwen. Daar was hij ook te veelzijdig voor, en op te veel gebieden bezig. Is het z'n wetenschappelijk werk, dat hij vooral verrichtte op het terrein van de Bijbel en de klassieke letteren? Of is het zijn humanisme, De Lof der Zotheid, de Adagia? De diepzinnigheid van z'n wijsgerige beschouwingen wellicht? Z'n wetenschappelijk werk rondom de Bijbel: ach. Zeker was het wel baanbrekend: tot dan toe had als vanzelfsprekend gegolden dat God z'n Boek rechtstreeks in de taal van de paus had openbaard, in het half en half heilige Latijn. Als de paus Latijn sprak, zou God dan iets anders spreken? Ook stond vast dat Jezus de timmerman z'n boodschap in vloeiend en vlekkeloos Latijn had verbreid, en onmiddellijk begrepen was door de herders en woestijnbewoners. Wie daaraan twijfelde, was óf verdacht, óf querulant.

Inderdaad was Erasmus één van de eersten die begrepen dat het Nieuwe Testament niet het Latijn, maar het Grieks tot grondtaal had. En niet alleen dat, Erasmus ging vervolgens ook nog op zoek naar die antieke Griekse handschriften. Overigens niet om de Latijnse Bijbel opzij te schuiven, maar juist om hem te zuiveren en verbeteren. Want ook Erasmus bleef een braaf Rooms-Katholiek. En hij wist ook werkelijk een aantal van die museumstukken op te diepen. Erasmus rook een primeur en z'n drukker des te meer. Niet gehinderd door piëteit kraste de geleerde zijn zet-instructies in het vergeelde perkament. Intussen maakte de drukker Europa met een tetterende reclamekampagne rijp voor een hernieuwde kennismaking met de „oorspronkelijke” Bijbel. Als eerste aller tijden liet hij de bijbel in deze vorm van de pers liet rollen. Zeker, Erasmus had een grote stap voorwaarts gedaan: de bijbeltekst moest niet alleen met een gelovig, maar ook met een wetenschappelijk oog worden gezien. En door hem op de drukpers te leggen, kon iedereen van de uitkomst kennis nemen. Eén van de gevolgen bleek spoedig: de Hervorming gebruikte Erasmus' bijbeluitgave om, voor het eerst, de Schrift in de volkstalen over te

zetten.

Het is allemaal waar. Maar dat zal velen een zorg zijn, anno 1986. We kunnen ons in ieder geval moeilijk voorstellen dat Rotterdam wegens een theologische innovatie de vlag uitsteekt. Bovendien valt er nog wel wat af te dingen op Erasmus' wetenschappelijke primeur. Geleerden van het Iberisch schiereiland waren met eenzelfde project bezig. Maar pakten de zaak veel beter verantwoord aan. Ze beschikten ook over meer betrouwbare handschriften dan die welke Erasmus in de gauwigheid had opgedoken. Toen onze Rotterdammer daar lucht van kreeg en bang was z'n primeur te missen, werkte hij met verdubbelde ijver door. Wat de kwaliteit van zijn arbeid echter halveerde. En waar in de handschriften een blaadje ontbrak, vulde Erasmus de omissie aan met een eigenhandig stukje Grieks, vertaald uit eigen Latijnse Bijbel.

Geen hoofdrol

Andere wetenschappelijke prestaties van Erasmus zijn amper blijven hangen in ons aller geheugen. Dat hoeft overigens niet te betekenen dat ze er niet zijn geweest. Op z'n best weten we dat Erasmus „humanist” was. En dat dankzij hem het ontwikkelde deel van de bevolking zich weer ging interesseren voor de letteren en de levensidealen van de oude Grieken en Romeinen.

Wat het humanisme van Erasmus precies wel en niet omvat, is echter nog immer een strijdpunt onder geleerden. Om die opleving van de klassieke cultuur op naam van Erasmus te schrijven, is wederom een halve waarheid. De geschiedkundigen van nu – dat ten eerste – zijn steeds minder geneigd te beweren dat de klassieke cultuur in de Middeleeuwen onder de kerkvloer was verdwenen. Men ging er alleen anders, „christelijker”, mee om. Ten tweede was Erasmus bepaald niet de eerste die op frisse en onbevangen wijze de oude beschaving „herontdekte”. Met name in Italië waren al velen hem voorgaan, óók in de nieuwe waardering voor de oude Griekse cultuur, naast die van de Romeinen. Daarbij waren de Italiaanse humanisten ook veel moderner dan Erasmus. Hij wilde dichtbij het christendom blijven, en tussen alle kerkelijke schepen door proberen te laveren. Daar in Italië waren het vooral Griekse geleerden zelf geweest die de al bestaande belangstelling voor de cultuur van de klassieken hadden weten aan te moedigen. Nadat ze hun bolwerk van kennis en wetenschap, het door de Turken belaagde Byzantium (Istanboel) nog net op tijd mét hun schatten van geleerdheid hadden kunnen ontvluchten, waren ze in Italië neergestreken en verspreidden zich vandaaruit over noordelijker gebieden.

Ze werden onthaald als ongedachte overblijfselen van een monumentale kultuurgeschiedenis, waarvan een groot deel uit het Europees geheugen was weggewist, niet in 't minst door toedoen van de westerse Kerk. Ze werden aangegaapt als grijze wijzen uit de gouden oertijd die per ongeluk in 1453 waren beland. Zij waren de ontbrekende bladzijden uit het gescheurde ge-

schiedenisboek. Dus ook hier geen ongedeelde hoofdrol voor de Rotterdammer.

Nog iets meer

„De Lof der Zotheid” dan, Erasmus' satire op „een tierende, waanzinnige eeuw”, op „een razende wereld” om in z'n eigen woorden te spreken. Vormt die de reden van z'n roem? Ongetwijfeld is het een uniek tijdsdocument, dat zich met wat moeite ook nu nog wel laat lezen. Maar u en ik zullen het waarschijnlijk opgelezen in de kast laten staan en ondertussen blijven roepen dat het een meesterwerk is.

Toch schreef Erasmus het niet met de bedoeling zich nu juist met dit werkje onsterfelijk te maken. Hij schreef het in enkele dagen, louter om de verveling te verdrijven die hem vergezelde op een reis van Italië naar Engeland. Hij zag het zelf als niet meer dan een intellectuele grap. En de spot die Erasmus met de geestelijkheid dreef, kwam blijkbaar zo goedmoedig aan dat naar het schijnt zelfs de paus zich een krik heeft gelachen.

En de „Adagia” dan, die al in Erasmus' eigen tijd, en nog vele eeuwen daarna, druk op druk beleefde? Het was een aardig werkje, een soort Succesagenda van klassieke spreken. Maar Erasmus had ze naar eigen zeggen in iets meer dan één dag verzameld. Hij had er zelf geen andere prententie mee dan z'n portemonnee te vullen, die hem bij terugkeer uit Engeland door de douane was afgepakt. Het belang van de „Adagia” kan hoogstens liggen in de populariteit die het boekje genoot, waardoor het bijdroeg tot de verbreiding van klassieke denkbeelden onder een publiek dat tot dan toe amper wist waar Rome en Athene lagen. Volksopvoeding dus. Uit beide werkjes, en met name uit de omstandigheden waarin ze gewrocht werden, kan wél Erasmus' genialiteit worden afgeleid. Maar nog steeds niet dát wat hem z'n onsterfelijke plaats gaf in de eregerlij van Europese groten. Er moet nog iets meer zijn.

Was Erasmus dan misschien zo bijzonder om z'n diepzinnigheid? Ook al niet: Erasmus was een wandelende encyclopedie die zich vooral in de breedte uitbreidde, niet in de diepte. Erasmus wist van alles wat, maar van niets heel veel. Ook heeft hij ons geen afgeronde wereldbeschouwing nagelaten. Daar heeft hij trouwens ook niet naar gestreefd, kón dat ook niet. Daarvoor had hij z'n innerlijke tegenspraken te lief. De glorie van Erasmus moet schuilen in iets dat zich niet licht onder woorden laat brengen. Of juist in heel simpele zaken die we meestal over het hoofd zien. Waarschijnlijk in beide.

EEN STER AAN DE RENAISSANCE

Tot de tijd van Erasmus was Europa over 't algemeen nog amper de barbarenknoet ontgroeid.

Daarover hoeven we ons bepaald geen illusies te maken. Al geldt voor Spanje en Italië misschien een uitzondering. Maar de wending was op til: met Erasmus' leeftijdgenoten was een nieuwe generatie opgestaan, die ons werelddeel wel dra een ander aanzien gaf. Europa begon de wereld te ontdekken en in kaart te brengen. Amerika kwam in zicht en de boekdrukkunst werd ontwikkeld. Nieuwe handelsgebieden begonnen de gaten in de markt te vullen. Ook nieuw was de groei van een burgerlijke klasse die zich tussen de aloude standen wong. Of beter: die noch met geestelijken, noch met adel, noch met lijfeigenen van doen had. Die klasse woonde in vaak vrijgevochten, onafhankelijke stadjes. Ze kon zich een nog onbekende vrijheid veroorloven, die „renaissance“ heette en individualistisch was.

Driftig ging de nieuwe koopmansstand op zoek naar mogelijkheden die vrijheid vorm en gestalte te geven, en waar mogelijk uit te breiden. De pasgedane uitvindingen en ontdekkingen wekten leer- en leesgierigheid op. Ze hadden immers getoond dat kennis en onderzoek een belangrijke motor waren van de uitdijende handelswereld? De „k“ van kennis was niet meer die van „Kerk“, zoals in de Middeleeuwen, maar van „koopmanschap“.

Televisie-effekt

De letterhonger en de boekdrukkunst van toen zijn in hun gevolgen misschien aardig te vergelijken met de kijkhonger en de beeldbuis van onze eigen tijd. Een zangeres van honderd jaar geleden zong voor een vrij klein publiek in een beperkt, bereikbaar gebied. Met de komst van de televisie rolden plots bij vrijwel iedereen de zangeressen over het scherm de huiskamers binnen. Bijna lijfelijk, van aangezicht tot aangezicht. Onze sterrencultuur ontstond: niet alleen de zangprestaties van de gevierde vedette tellen, maar ook haar gezicht, gebaren en bedgeheimen. Is Madonna belangrijk als zangeres? Of is het haar uitstraling als persoon en haar liefdesleven? De televisie maakt er een ongrijpbaar mengsel van.

Soortgelijke verschijnselen moet ook de boekdrukkunst hebben teweeg gebracht. Voordien werden boeken met de hand geschreven, in afgelegen kloosters. En soms (in het gunstigst geval) in overzichtelijke oplagen overgeschreven. Een schrijver – zo dat vak al bestond – verwierf misschien na vele jaren een zeer bescheiden faam in kleine

kring, of pas na z'n dood. Waarschijnlijker is dat hij onbekend en naamloos bleef.

De boekdrukkunst had een „televisie-effekt“: boekenschrijvers bleven niet langer naamloos tot voorbij hun onopgemerkte dood. Nu raakten schrijvers bekend. Om hun boeken, maar ook om hun persoon. De ene dag schreef Erasmus een boek, de volgende dag lag zijn naam op ieders lippen. Hij drong de huiskamers binnen. Een „sterrenkultus“, voortbouwend op het reeds bloeiende ik-tijdperk van de renaissance brak baan, en zijn weg was geplaveid met boeken. „Zij die Erasmus nooit gezien hebben, kennen en beminnen hem toch uit zijn boeken“, schreef Erasmus. Hij sprak graag over zichzelf als verschijnsel in de derde persoon, met een scherp gevoel voor hoe zijn geliefdheid verklaard moest worden.

De boekdrukkunst zelf bracht koorts-

achtige versnellingen in de geschiedenis aan. Drukkers draaiden op volle toeren, en hun papier woei naar Europa's verste hoeken. De wereld won aan aktualiteit. Wat voordien vijftig jaren had gevegd, voltrok zich nu in amper vijf. Wat de ene dag in discussie was, bijvoorbeeld de ideeën van Luther, kreeg 's anderendaags een vervolg in een brochure van Erasmus. Hun nieuwe denkwerelden drongen niet mondjesmaat, maar in enkele maanden tijds door in Europa.

De nieuwe druktechniek bestond al veel langer. Maar mensen als Luther en Erasmus, wisten heel handig de mogelijkheden van de vinding te benutten. Als ware meesters bespeelden zij de nieuwe media. De beide pennemeesters stuwden elkaar op en zijn daarom ook zonder elkaar niet denkbaar.

Ook dát verklaart ten dele Erasmus' faam: zonder Luther was hij mogelijk al lang tot voetnoot afgezakt. Voor Eras-

Boekdrukker aan het werk in Erasmus' tijd

mus moet dat een extra wrange vaststelling zijn. Hij wilde de strijd helemaal niet. Sowieso meed hij geschillen graag en in 't bijzonder die met de Duitse godgeleerde. In diens gedachten zag hij misschien nog wel wat, maar ze stonden hem tegen om de platte wijze waarop de Wittenberger ze zijns inziens onder woorden bracht. Met tegenzin pakte Erasmus z'n pen, daartoe min of meer aangezet door de kerk en door z'n eigen lezerskring. Die wilde van hem horen aan wiens kant hij nu eigenlijk stond. Het publiek genoot, of liet zich vervoeren, en stortte zich met hartstocht in de strijd.

Allerminst gelukkig met de ontwikkelingen was een andere partij: binnen het tijdsbestek van luttele jaren leek een machtig en onaantastbaar geacht bolwerk als de Rooms-Katholieke Kerk op haar grondvesten te wankelen. En niet alleen doordat de geschriften van Luther en Erasmus (de eerste hard, de tweede milder in kritiek op de Kerk) onrustbarende grote menigten in beweging brachten. Misschien kwam het nog wel meer door de boekdrukkunst als nieuw fenomeen. De Kerk raakte haar door kloosters beheerde monopolie op het geschreven woord in één klap kwijt. Wereldse drukkers die het om geld ging en niet om het veilig stellen en uitbou-

wen van de Roomse macht, drukten alles af wat hen verkoopbaar leek. Of het nu christelijk, minder christelijk, of helemaal niet christelijk was.

Geroepen

Erasmus kwam al met al als geroepen en voorzag de nieuwe, leesbeluste koopmansklasse waar ze om vroeg: om bedrukt papier. Het gaf niet wat er opstond, want het kwam van Erasmus en dat betekende een bevredigende verzadiging van de letterhonger. Het gaf een idee van beschaving en schoonheid, van hoe een ontwikkeld iemand zich behoort te gedragen, hoe je je op alle niveaus kunt bewegen, welke levensidealen je behoort na te streven in navolging van de vereerde voorbeelden uit de klassieke tijd, in het voetspoor van de grote schimmen van weleer. Erasmus was onderwijzer, één van de eersten die ons een beetje opvoeden in cultuur,

schoonheid en moraal.

Natuurlijk waren er alle eeuwen door wel geleerden en ontwikkelden geweest. Maar die hadden in alle beslotenheid gewerkt, binnen de muren van de kloosters. Aldaar hun eenzaam werk gedaan en de afstand tot het minder geleerde volk kunnen we ons niet groot genoeg voorstellen. Bij Erasmus lag dat anders. Kón dat ook anders zijn dan voorheen. Hij was een nieuw type geleerde. Zijn vorm van wetenschap speelde zich niet alleen in het klooster, maar in alle wereldse openheid af. Het baande zich een weg van stad tot stad, van land tot land, voortgejaagd door postkoetsen – Erasmus was altijd en eeuwig op reis – in clubjes van geleerden en belangstellenden, in Erasmus' kwinkslagen en verfijnde gesprekstoon, in z'n wijze van presenteren. Dát was nieuws, al had de oudheid reeds haar Sokrates gekend.

Koopmansklasse, letterhonger, boekdrukkunst, en een nieuw soort sterrenkultuur: ziedaar de toverwoorden waarop Erasmus bij z'n leven beroemd werd. Voor het eerst sinds eeuwen kón dat weer, en dat op groter schaal dan ooit tevoren.

Toch kan ook dát nog steeds niet voldoende verklaren waarom Erasmus' naam ook na z'n dood onuitwisbaar bleef. Wát is dat ongrijpbare, dat hem tot blijvende ster verhief. Een ster die bleef schijnen ook toen de Renaissance-hemel allang was opgetrokken? Het geheim moet wel schuilen in de persoonlijkheid van Erasmus zelf, in z'n wijze van menszijn.

ERASMUS PLANDE EIGEN ONSTERFELIJKHEID

Erasmus' persoonlijkheid stelt de psychologen nog immer voor raadsels. Hij was aanstekelijk, maar juist in z'n onbenoembaarheid. Als uitkomst van een karakter dat gedurig heen en terug vonkte tussen ver uiteenliggende laspunten. V.W.D. Schenk somde die eens prachtig op in „Rekenschap“:

„In het algemeen was hij bedachtzaam, soms echter wild impulsief. Hij was onverdraagzaam verdraagzaam, duldde geen tegenspraak en luisterde slecht naar de tegenpartij. Hoewel uitermate vredelievend, had hij met iedereen ruzie. Hoewel smachtend naar rust, zocht hij steeds naar verandering. Hoewel zeer hartelijk, verlangend naar vriendschap, was hij jaloers en zag

hij overal spionnen en vijanden. Hoewel hoogmoedig rationalist, schrijft hij niet onoprecht over de verasmading van al het wereldse, inclus de ratio. Hoewel afkerig van de vrouw, schrijft hij vol tedere eerbied over de plichten en rechten der alleenstaande vrouw. Hij is verzot op luxe en op de aangename dingen des levens, doch weigert de kardinaalshoed. Hij verafgoodt de heidense schrijvers, doch wil een gelovig en ernstig christen zijn.”

Maar juist in en door die tegenspraken kwam Erasmus tot bloei, en zijn onrust dreef hem tot zijn fonkelende arbeid. Dát is wat vele generaties in hem heeft geboeid: het mysterie van de „homo pro se“, zoals hij al in eigen tijd werd genoemd. De mens die zich van niemand

iets aantrekt en een volstrekt eigen weg gaat.

Zeker, en er komt nog iets bij: Erasmus was er bepaald niet wars van beroemd te willen worden, en plande z'n eigen onsterfelijkheid zorgvuldig. Al in z'n jonge jaren was dat 'n doel: niet alleen beroemd te worden om iets, maar om zichzelf, om z'n persoon. Niet beroemd voor even, maar 't liefst geslachtenlang. Daarbij waren vooral de verlokkingen van de nieuwe media en hun mogelijkheden de jonge Erasmus te sterk. Nog voordat hij echt iets had gepubliceerd, of iemand hem zelfs maar kende, wist en voorspelde hij al dat hij van de humanisten één der bekendste worden zou: „Mijn boeken zullen door Latinisten en Graeci over de gehele we-

reld worden gelezen", schreef hij omstreeks z'n 25ste, „en ze zullen me wel niet op slag beroemd maken, maar ik geef er de voorkeur aan dat mijn roem, al komt hij wat later, van lange duur zal zijn."

Pas na deze krachtige bazuinstoot voegde onze jonge geleerde de daad bij het woord en ging aan de slag, vertrouwend op de kracht van z'n oorspronkelijke persoonlijkheid en brede kennis van Latijn en later ook Grieks. Talen die hij beheerste als geen ander.

Schaamte

Mogelijk werd Erasmus bij z'n streven sterk gedreven door de schaamte over een ongelukkige afkomst, waarover inderdaad enkele sluiers hangen. Zóveel is duidelijk, dat z'n vader pastoor was in Gouda. „Pastoor": de man mocht dus geen vrouw beslapen. „Gouda": is Erasmus wel in Rotterdam geboren? U moet het maar niet te hard van de daken schreeuwen, maar er zijn enige twijfels mogelijk of de Maasstad wel de aangevozen organisator is van de aanstaande feestelijkheden.

Vrienden van Erasmus verklaarden na diens dood dat ze hem dikwijls hadden horen zeggen dat hij in Gouda ter wereld was gekomen. Daar staat tegenover dat het onwettige kind zichzelf tóch „Erasmus van Rotterdam" bleef noemen en dat de traditie die een huis aldaar als de geboorteplaats kan aanwijzen al bijzonder oud is. Al even oud is het verhaal dat de beschaamde Goudse pastoor zijn bezwangerde minnares naar Rotterdam stuurde, om zijn parochie niet met de geboorte van een pastoorzoon te shockeren. Terwijl de geestelijke zelf naar Rome toog om boete te doen. 't Schijnt dat hij niet van plan was ooit nog terug te keren. Hij schreef zelfs een brief aan ouders en familie met een tekeningetje van twee ineengestrongelde handen en de woorden „Vaarwel, nooit zal ik jullie weerzien". Door een list werd de onachtzame pastoor teruggelokt: Margaretha was dood, zo luidde de familieboodschap. In werkelijkheid was Margaretha allerm minst gestorven, maar wel hulpbehoevend. Zonder steun van de pastoor kon ze niet in haar onderhoud voorzien. En zo keerde Erasmus' vader toch nog terug, en voldeed aan z'n vaderlijke plichten.

Erasmus trachtte z'n levenlang door allerlei mystifikaties de ware toedracht rond z'n geboorte te verheimelijken, bijvoorbeeld door z'n eigen geboortejaar steeds vroeger te stellen, in de tijd dat z'n vader nog niet was gewijd. Dat maakte de zonde van ontucht wat minder zwaar, en Erasmus' toegang tot kerkelijke gunsten gemakkelijker. Vooral dat laatste was heel belangrijk voor Erasmus, die de hulp van de paus nodig had om het Goudse klooster waartoe hij in z'n jonge jaren had behoord, blijvend te kunnen ontvluchten, en daarmee ook een gewis anonieme dood. De Goudse monniken, bepaald niet ingenomen met Erasmus' wereldse sukses, herinnerden hem niet aflatend aan z'n plicht om na een eens gegeven verlot in de cel terug te keren. Heel wat brieven aan 't klooster moest Erasmus posten, waarin hij steeds vreselijker ziekten opvoerde,

Erasmus op zijn sterfbed

die het tot een misdaad maken zouden als de arme stakker, die onderwijl lustig les gaf, boeken schreef en Europa bereisde, naar het harde klooster terug moest.

Aan dat klooster had Erasmus een helse angst voor monniken overgehouden. En een wat aardere angst voor Nederland. Die angsten bleven nog lang bestaan, ook toen Erasmus er eindelijk in geslaagd was op pauselijk nivo voorgoed van die plicht bevrijd te worden. Steeds weer bleef hij smoezen verzinnen om niet naar de Nederlanden te hoeven reizen, bang als hij was voor monniken die hem in de kraag zouden grijpen. Want in de Lage Landen „zijn het de monniken die regeren, een mensensort dat alle andere overtreft in stompzinnigheid en woestheid", schreef hij griezelend aan een vriend in Brussel. „Ze beschouwen mij als een vijand, omdat ik hun heb getoond waaruit échte vroomheid bestaat. Zij willen dat het volk dom blijft. Mijn aanwezigheid zou hen slechts prikkelen in plaats van tot zwijgen brengen. Ze zijn voorzien van schrikwekkende bevelschriften. De monniken willen mijn ondergang", zweette Erasmus. Want hij besefte heel wel dat voor onsterfelijkheid volstrekte ongebondenheid voorwaarde was.

Vermalen door faam

Na z'n dertigste deed Erasmus z'n roemzuchtige uitspraken vrijwel niet meer. Dat was ook niet meer nodig. Alle glans en luister die hij wilde, had hij behaald. „Uit alle wereldstreken wordt mij dagelijks door velen dank gebracht", schreef hij bij de vierde druk van z'n Griekse Nieuwe Testament, „omdat men door mijn werken, hoe die ook mogen zijn, ontvlamd is in de ijver voor een goede gezindheid en de heilige letteren". Wat overigens nog steeds niet door bescheidenheid opviel.

De vermaardheid werd zelfs een last, toen Erasmus geen tijd meer werd gegund tot rust en studie, wat hij beide zo graag wilde. Iedereen trok aan hem. De

gretige drukkers nog immer voorop. Onder hen vooral de belangrijke humanistische drukker Froben uit Bazel. De geleerde Rotterdammer schreef zijn boeken voortaan maar op de drukkerij zelf. Had Erasmus een blaadje af, dan werd het meteen onder de pers gestopt. Ook de vorsten en de paus klopten eerbiedig aan zijn deur. Ze wilden hem aan hun hof verbinden, aan hun universiteiten laten werken of tot kardinaal benoemen. De reizende, ongrijpbare individualist wees de meeste aanbiedingen beleefd doch dringend af.

Nog weer later in zijn leven werd hij vermalen door z'n wereldnaam. Hij weigerde zich uit te spreken ten gunste van Luther en diens oproerige beweging. Maar ook werd hij door de Rooms-katholieke Kerk gewantrouwd. Erasmus kon, hoe innig en gemeend z'n vroomheid ook was, geen jaknikker-gelovige zijn. De aanvallen brachten hem zelfs tot vervolgingswaan, zodat zijn reizen steeds meer vluchten werd. Overal zag hij monniken, spionnen en vrienden die eigenlijk vijanden waren. Alom rook hij ook de geur van de pest. Als er iemand in de stad aan bezweek, pakte Erasmus, die met haast allergische zorg om zijn lichaam en zijn hygiëne bekommerd was, alweer zijn spullen en vluchtte naar het volgende oord.

Z'n invloed en glans verbleekten in die laatste, moeilijke jaren waarin hij door vriend en vijand werd belaagd. „Mijn vrienden verminderen, m'n vijanden vermeerderen", luidde Erasmus' jammerklacht.

AANSTEKELIJK

VOLKSOPVOEDER

Heeft Erasmus ons vandaag de dag eigenlijk nog iets te bieden? Ja, mag het antwoord luiden. Iets blijvends is er waar we hem aan 't werk zien als aanstekelijke volksopvoeder op zedelijk gebied. Vooral dáár legt hij z'n rijke gedachten voor ons neer, in alle eenvoud. Een eenvoud die ons weer bepaalt bij dat heel simpele gegeven dat er maar één wereld is. En dat wij het op die aardbol elkaar niet al te zuur moeten maken.

Erasmus keerde steeds weer terug op twee punten die voor de wereldvrede onontbeerlijk zijn; de aarde is van Jan en alleman – niet van naties of koningen. En de oorlog moet uit ons leven verdwijnen. Nationalisme, in Erasmus' tijd een opkomend verschijnsel, verscheurt en breekt de wereld. Hij wilde er niets van weten. Zelf wenste hij, volgens eigen woorden, „wereldburger te zijn, op vriendschappelijke voet te staan met allen. Anders gezegd: ook als buitenlander te gast te zijn bij iedereen”. Nationalisme beschouwde hij als het wegzagen van de poten onder Europa. Europa dat altijd één van geloof, van cultuur, en tot op zekere hoogte ook van taal (het Latijn) was geweest. Die verbondenheid mocht niet verloren gaan door het streven naar nationale staten die hun zelfbewustzijn ontleen aan het zich afzetten tegen de andere. „Volgens mij getuigt het van méér wijsheid mensen en dingen zo te behandelen als was deze wereld het gemeenschappelijk vaderland van iedereen”, schreef Erasmus. Vandaar ook dat hij nimmer in 't Nederlands, Frans of Duits schreef, maar steeds in het Latijn. Dat brengt ons op Erasmus' tweede aanstekelijke kenmerk, z'n hartschotelijk beleden pacifisme: „Sinds Christus heeft bevolen het zwaard in de schede te steken, is de christen iedere strijd volstrekt verboden”. Dat pacifisme wortelde in een geest die alle twist en scherpstijperij vermeed, en des te meer een afschuw had van lijfelijk geweld, in 't bijzonder dat van oorlog. Ook in de „Lof der Zotheid” liet Erasmus zich uit over de stompzinnigheid van de oorlog. Wijze vrouwen en mannen kan men in de oorlog dan ook niet gebruiken: „Men heeft dikke en vette kerels nodig, die zoveel mogelijk stoutmoedigheid, doch zo weinig mogelijk hersens bezitten”.

Weggegooid geld

Weggegooid geld, dát is het, al die sommen besteed aan defensie en oor-

log. Erasmus rekent het ons voor: „Als we eens nauwkeurig uitrekenden en grondig onderzochten hoeveel de oorlog kost en hoeveel de vrede, dan zou de uitkomst zonder twijfel zijn dat de laatste nog niet een tiende eist van de zorgen, moeiten en beslommeringen, gevaren, kosten en bloed die de oorlog met zich brengt”. Elders stelt Erasmus de profiteurs aan de kaak die rijk worden van de oorlog: „Daarbij breng ik nog niet eens in rekening welke sommen in de zakken vloeien van degenen die de rekening presenteren”. Maar de oorlog wordt niet alleen mogelijk gemaakt door geld. Altijd staan er wel god- en rechtsgeleerden klaar die de oorlogszuchtige machten hun zegen geven, „die deze misdadige gezindheid aanwakkeren en die door hun goedpraterij van zoveel schandaligs de gloeiende verontwaardiging van anderen bij wijze van spreken een koude plens geven. Met als gevolg dat de oorlog iets zo alledaags is geworden dat men zich er bijna over verbaast wanneer hier of daar iemand er géén blij gezicht bij trekt. Zozeer is hij zelfs in aanzien dat het een goddeloosheid, 'k zou bijna zeggen: een ketterij lijkt, hem als iets volstreks misdadigs en daarnaast als iets bovenmate rampzaligs te veroordelen”. Erasmus was een vredesbeweging op zich. Z'n afkeer van militarisme durfde hij zelfs aan Europa's koningen voor te houden. Hen beschouwde hij als de kwalijke bron waaruit oorlogen opwellen en kruitdampen opstijgen. Volgens Erasmus ontleen vorsten hun waardigheid aan de toe- en instemming van het volk, een revolutionaire gedachte

waarmee Erasmus z'n tijd minstens twee eeuwen vooruit was.

Ironisch is dat Machiavelli – ook humanist – in diezelfde maanden z'n beroemde boek over succesvol koningschap schreef, dat het tegendeel is van Erasmus' idealen in de politiek. Machiavelli hield het erop dat de onderdanen er zijn omwille van de vorst. Net als Erasmus herleidde de Italiaan alles op het wereldtoneel tot nationalisme en nietsontziende machtspolitiek. Moraal en godsdienst zijn daaraan ondergeschikt, en doen hoogstens dienst als handig hulpmiddel om het uitgestippelde beleid beter te verkopen. Maar de koele Florentijn stelde dat wie wilde overleven, geen keus had dan het spel hard mee te spelen. Erasmus klonk wel heel anders: „Als u uw rijk alleen kunt handhaven door het recht geweld aan te doen, leg dan liever uw ambt neer”, zo beval hij vorsten aan.

Wat te doen tegen oorlog en bewapening? Eigentijds klinkt Erasmus' voorstel om te allen tijde anti-oorlogspropaganda te maken „en de vrede er bij de mensen in te hameren”. Aktueel is ook z'n raad om een internationale commissie in te stellen die alle mogelijkheden moet onderzoeken om een geschil tussen landen op niet-militaire wijze op te lossen: „De wereld telt zoveel ernstige en geleerde bisschoppen, zoveel eerbiedwaardige abten, zoveel oude, door lange ervaring wijs geworden mensen van aanzien! Waarom dergelijke kinderachtige geschillen van vorsten niet aan hun oordeel onderworpen?”

Tenslotte moet op alle fronten een vredesmaatschappij gestalte krijgen. Erasmus stelt voor iedereen onderwijs te laten genieten, de belastingen met het oog op de armen te verlagen en het recht op vrije me-

Bij de illustratie

In Erasmus' boek „Colloquia” (1522) treffen we deze tekening aan van Niklaus Manuel Deutsch: de tot bedelaar vervallen soldaat. De prent illustreert op symbolische wijze Erasmus' opvatting over de oorlog, die altijd weer leidt tot armoede, ziekte, losbandigheid en dood. We zien een soldaat die er voor de helft nog prachtig uitziet, in vol ornaat, symbool voor roem, eer en geluk in de krijg. Zijn linkerkant laat echter al de ellende zien van de door het geluk in de steek gelaten man.

ningsuiting vast te leggen. Dát was Erasmus' opvoedende menselijkheid. En daarom, telkens wanneer u ziet dat men „bedrog verfoeit, eerbied voor zuivere wetenschap heeft, zorgvuldigheid in de omgang met mensen en in de kleine, praktische

dingen van alledag betracht, afwijzend tegenover zweverige scherp-slijperij en wijsgerige haarkloverij staat, en oorlog verafschuwt" (Hector Hawton), dan mag u, lezer, heel even denken: oja, Erasmus.

Frits Stoffels

Humanistisch buitenbeentje

Weinig termen hebben zoveel verwarring gewekt als „humanisme". Was Erasmus humanist? Ja. Is het Humanistisch Verbond humanistisch? Ongetwijfeld. Toch valt te vrezen dat in beide gevallen niet hetzelfde wordt bedoeld. Wat dan wel?

't Was natuurlijk een schitterende vondst dat het Humanistisch Verbond veertig jaar geleden juist deze naam koos. Het leek daarmee aan te sluiten bij een oude Europese kultuurstroom waartoe ook Erasmus behoorde. Het Verbond kon zich aldus hullen in een gewaad dat aanzien en traditie verschaftte.

Er zijn echter heel wat „maren". Humanisme en humanisme is twee. In het verleden waren historici sterk geneigd om de hele ontwikkelingslijn van het tegenwoordige humanisme al in Erasmus' tijd volop aanwezig te zien. De duistere Middeleeuwen waren voorbij en overwonnen. En plots brak daar een nieuwe mens door: een trotse, ontworstelde, volwassen geworden ikzegger. Die kijk werd niet in 't minst verspreid door de nieuwe mensen zelf. Erasmus' tijdgenoten keken met minachting op de „Middeleeuwen" neer. Die term hadden ze zelf bedacht, evenals „Renaissance". De klassieke kultuur was wedergeboren, na een onbenullig tijdperk tussen Oudheid en Renaissance in. Er zat dus heel wat poeha bij. Niet voor niets waren Erasmus en de zijnen behoorlijk van zichzelf, van eigen grootsheid en prestaties overtuigd. Maar zo abrupt is het niet gegaan. Al was het alleen al omdat de Middeleeuwen ons niet meer zo duister toeschemeren als vorige geslachten. Een paar kiemen waren er wél. Ideeën van Erasmus en anderen werden door latere generaties opgepikt en uitgewerkt. In een ontwikkelingsgang van eeuwen groeide daaruit een beweging met steeds meer uitgesproken scherpe kenmerken. Een beweging die ontwerpen ontwikkelde voor een verdraagzame samenleving, waarbij menselijkheid meer en meer tegenover christelijkheid werd gesteld. Pas in de achttiende eeuw kreeg ze het gezicht van een onafhankelijke levensbeschouwing, zoals dat in het hedendaagse humanisme te herkennen is.

In Erasmus' tijd had „humanisme" dus een nog heel begrensde betekenis, en geschiedkundigen van vandaag de dag sluiten zich daarbij aan. Humanisme is allereerst een vakterm die niet veel méér wil zeggen dan dat in de tijd van Erasmus een groep geleerden zich toelagde op de studie van het Grieks, op de Griekse achtergronden van het christendom, en ook op de niet-christelijke kultuur van de oude Grieken en Romeinen. Hun werk was het de grote klassieke dichters, schrijvers en wijsgeren opnieuw aan het daglicht prijs te geven in zo oorspronkelijk mogelijke vorm. Ze beschouwden zich op de eerste plaats als letterkundigen, letterlijk en figuurlijk, niet minder en hooguit een ietsje meer.

Erasmus christen-humanist?

Zo bezien is het niet goed mogelijk Erasmus in te lijven bij de levensvisie van huidige humanisten. Die zouden zich dan nog eerder kunnen beroepen op Erasmus' Italiaanse geestverwanten, al blijft ook hier voorzichtigheid geboden. De humanisten in Italië die de oudste en grootste groep vormden, dwaalden meer en meer weg van de wereld van Kerk en geloof. Al beschouwden ze zichzelf nog wel als vaag-algemeen-gekerstend. Erasmus daarentegen wilde dicht bij de vroomheid van het christelijk geloof huizen. Hij was dus binnen de humanistenkring van zijn tijd al enigszins een buitenbeentje, laat staan dat hij veel met het humanisme van nu van doen zou hebben.

Was Erasmus dan „christen-humanist"? Ook dat klinkt tamelijk onzinnig, alsof het om de samensmelting van twee levensbeschouwingen gaat. In Erasmus' tijd was het christendom dat wél, het humanisme nog lang niet. Vierhonderdvijftig jaar na z'n dood is het misschien tijd Erasmus eens als Erasmus te gaan zien. Hij was een beweging op zichzelf en koerste waarheen hij wilde, of het nu in een hokje paste of niet. „Om geen ander ding prijs ik me zo gelukkig als hierom, dat ik me nooit bij enige partij heb aangesloten", zo zei hij zelf. Of, om met V. W. D. Schenk, humanistisch „Erasmoloog", te spreken: „Dat elke hem op zijn beurt met een wisselende, doch steeds onvolledige bewijskracht voor zijn straatje opeist, bewijst alleen maar dat hij een zeer rijk, zeer veelzijdig man was, in wie veel vaak tegenstrijdige elementen te ontdekken waren".

Agenda Erasmus WAAR

15 oktober

In de Rotterdamse Gemeentebibliotheek aan de Hoogstraat gaat de tentoonstelling „Bewaren en Behouden" van start. Getoond wordt een deel van de 5000 Erasmusbanden die de bibliotheek bezit, en hoe de boeken worden bewaard en gerestaureerd. Tevens zijn er werkstukken en foto's te zien van leerlingen van het Erasmiaans Gymnasium, dat ondanks de naam al vóór Erasmus' geboorte in Rotterdam stond. Overigens is ook daar een kleine tentoonstelling opgezet. Het Erasmiaans Gymnasium staat aan de Wytemaweg, tussen Museum Boymans-Van Beuningen en het Dijkzigtziekenhuis. „Bewaren en Behouden" duurt tot en met 15 december.

7 november

„Erasmus en Rotterdam in de loop der eeuwen" is de rode draad van een tentoonstelling in **Archiefwinkel** op de Coolsingel tegenover het stadhuis. U ziet foto's en ander beeldmateriaal. U kunt er heen tot en met 4 februari.

9 november

Vindt de officiële (besloten) opening van de herdenking plaats in **Museum Boymans-Van Beuningen**, door minister-president Lubbers.

Tot en met 18 januari kunt u in dit museum aan de Mathenesserlaan portretten van Erasmus bekijken en andere afbeeldingen, die alle verwijzen naar zijn leven en werk. Daarnaast is er aandacht voor onderwerpen als het boek, de muziek, en de Kerk in Erasmus' tijd.

9 november 20.30 uur

Muziekuitvoering door Ton Koopman en anderen in de **Remonstrantse kerk** aan de Mathenesserlaan. Men speelt muziek uit de tijd van Erasmus, maar dat had u al geraden. De toegang is gratis, doch ook beperkt. Snel bellen met de VVV (010-136000) brengt misschien nog uitkomst.

10 november

Hoe dacht Erasmus over macht, opvoeding en wetenschap? Op de **Erasmus Universiteit** in Kratingen (Burgemeester Oudlaan 50) is getracht een en ander in beeld te brengen. Ook zijn boeken en voorwerpen uit Erasmus' tijd bijeengebracht. Te zien tot eind november.

10 november, 16.00 uur

Voor iedereen kosteloos toegankelijk is een lezing van Prof. Dr. W. P. Blockmans in de aula van de Erasmus Universiteit (Burgemeester Oudlaan 50): „Erasmus en de macht".

11 november, 15.30 uur

Kosteloze lezing in de gehoorzaal van de Gemeentebibliotheek aan de Hoog-

Herdenking ERASMUS

straat. De Rotterdamse filosoof Prof. Dr. J. Sperna Weiland spreekt over „Erasmus, opvoeding en onderwijs“. Een koor zingt liederen uit 1500.

13 november, 11.00 uur

In de Laurenskerk vindt onder toezicht oog van de koninklijke familie de uitreiking plaats van de Erasmusprijs 1986, aan de Tsjechische schrijver Václav Havel, mede-oprichter van „Charta'77“. De toegang is kosteloos, maar u moet wel even een kaartje aanvragen bij de VVV (010-136000). Op het programma staan ook orgelmuziek en een lezing van Prof. Dr. S. Dresden over „Erasmus, humanisme en verdraagzaamheid“.

16, 23 en 30 november, 13.30 uur

Een reeks muziekuitvoeringen in de gehoorzaal van Museum Boymans-Van Beuningen aan de Mathenesserlaan. Onder leiding van Jos van Veldhoven wordt muziek uit Erasmus' tijd gezongen en gespeeld door medewerkers aan het Oude Muziek Festival van Utrecht.

Andere boeken

Ter gelegenheid van de herdenking zijn „De Lof der Zotheid“ en „De Klacht van de Vrede“ opnieuw in boekvorm verschenen, bij Donker in Rotterdam. „De Lof der Zotheid“ is in de boekhandel voor f 49,50, „De Klacht van de Vrede“ voor f 19,50 verkrijgbaar.

Van de hand van Prof. Dr. C. Augustijn verscheen eerder dit jaar al het boek „Erasmus“ (f 39,50).

Meer inlichtingen

over de herdenkingsmanifestatie kunt u bekomen aan de Erasmus Universiteit, 010-4081166 en 010-4081768.

Speciale korting voor Humanist-lezers op fraai herdenkingsboek

Deze maand verschijnt er ook een fraai uitgevoerd herdenkingsboek. Het is een rijk geïllustreerde uitgave waarin verschillende auteurs het leven en de wereld van Erasmus schetsen. Behalve een uitgebreide levensbeschrijving bevat de uitgave besprekingen van enkele van de boeken die Erasmus schreef, zijn denkbeelden over opvoeding en onderwijs. Ook wordt het netwerk van humanistische geleerden van de 16e eeuw beschreven en is er veel aandacht voor de muziek uit de tijd van Erasmus. Een apart hoofdstuk is gewijd aan de ve-

le portretten die er van Erasmus zijn gemaakt.

„Erasmus, de actualiteit van zijn denken“ is een uitgave van de De Walburg Pers in Zutphen en Uniepers in Amsterdam. Het boek telt bijna 200 pagina's. Formaat: 22 bij 28 cm.

Voor lezers van de Humanist geldt een speciale korting van tien gulden bij inlevering van deze voordeelscoupon. Dit aanbod geldt van 9 november tot 9 februari 1987. U krijgt het boek Erasmus dan voor de speciale prijs van f 39,90 (normale prijs: f 49,90).

VOORDEELCOUPON VOOR LEZERS VAN HUMANIST

Geldig van 9 november 1986 tot 9 februari 1987

1 exemplaar van ERASMUS (normale prijs f 49,90) voor f 39,90

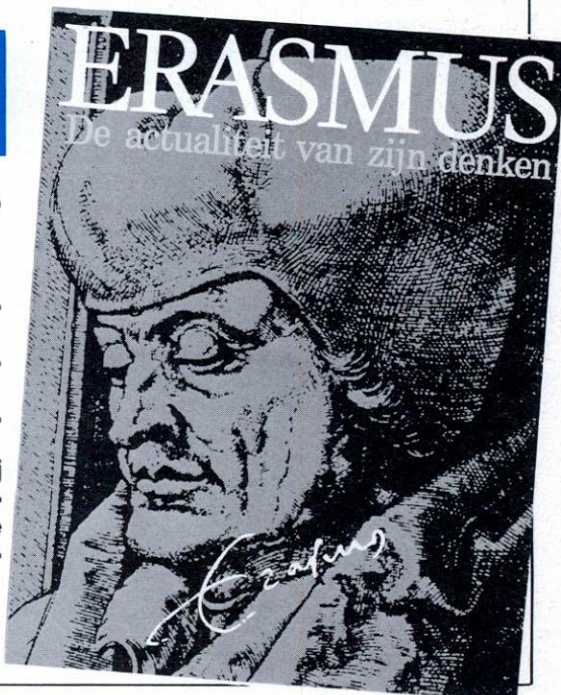
Naam:

Adres:

Postcode: Plaats:

Deze bon inleveren bij uw boekhandel of rechtstreeks bij uitgeverij De Walburg Pers, Zaadmarkt 84a-86, 7201 KM Zutphen, ofwel f 39,90 overmaken op giro nr. 2069668 t.n.v. De Walburg Pers, o.v.v. Erasmus, uw naam, adres en de toevoeging: lezer Humanist/Rekening.

Actienr: 421-037

**DE JEUGD IS DE BESTE TIJD
VAN JE LEVEN ZEGGEN ZE**

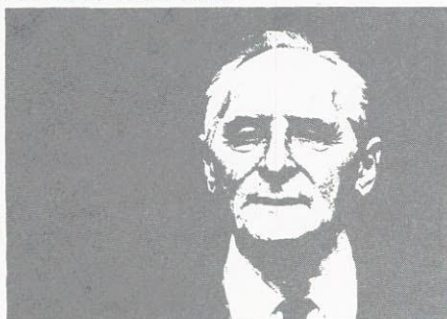
NIEUWE FOLDERS

Er zijn weer twee nieuwe folders bij het Verbond verschenen. De folder waarin alle uitgaven van het HV staan vermeld plus een bestelbon, vindt u op de achterpagina's van dit nummer van Humanist.

Daarnaast is er een HV-folder verschenen over het jongerenwerk van het Humanistisch Verbond. De folder is gratis en te bestellen door even te bellen naar het HV: 030-318145.

Tekst van artikel over Anton Constandse Dag door elkaar gehutseld

Tot ontsteltenis van de redactie bleek de tekst van de reportage van de Anton Constandse Dag in de vorige Humanist door elkaar gehutseld te zijn. Hierdoor ontstaat bij het lezen van het verhaal verwarring over het verloop van deze dag. Onze excuses aan u lezer, aan de auteur en aan Wim van Dooren die door deze ernstige fout een geheel verkeerde mening in de mond krijgt gelegd. Wilt u alsnog een versie van het artikel in de goede volgorde, dan is dit gratis verkrijgbaar bij het HV. Even een telefoontje (030-318145) of een kaartje (Postbus 114, 3500 AC Utrecht) en u krijgt het zo spoedig mogelijk toegestuurd. Mocht u zelf de goede volgorde in de tekst willen aanbrengen: u moet dan een heel stuk tekst invoegen tussen de 16e en de 17e regel van de eerste kolom op pagina 15. Het stuk dat daar tussen hoort begint op pagina 16: de 26ste regel van de eerste kolom tot en met de 9e regel van de 4e kolom. Uiteraard zal de redactie alles in het werk stellen om speciaal dit soort fouten te voorkomen.

Vrouwen ver in minderheid

Na 65 jaar vrouwenkiesrecht zijn vrouwen nog steeds ver in de minderheid in de gemeentelijke bestuurspraktijk. Slechts één op de vijf raadsleden is vrouw, terwijl die verhouding bij de wethouders één op zeven is. De burgemeesters vormen helemaal een mannenbolwerk met slechts een vrouw op 25 mannelijke burgemeesters. Dit blijkt uit een rapport van de Vereniging van Nederlandse gemeenten (VNG). Het traditionele rolpatroon, gebrek aan kinderopvang, onmogelijke vergader-

tijden en belemmeringen in de sfeer van belasting en sociale zekerheid maken het vrouwen in de praktijk vaak onmogelijk om een politiek-bestuurlijke functie te bekleden, aldus het rapport. De VNG geeft tevens een rij aanbevelingen ter verbetering: Gerichte bijscholing, vaardigheidstrainingen, steun voor vrouwen bij sollicitaties naar bestuursfuncties, belastingaftrek voor huishoudelijke hulp en kinderopvang en experimenten met deeltijd werk en educatief verlof. (NRC)

Dagje uit voor HV-radio & televisieploeg

De radio- en televisieploeg van het Verbond was even een dagje wezen zeilen. Van links naar rechts: Ruud Jans, Bernard Neuhaus, Moniek van der Vail, Ria Platvoet, Eveline van Dijck, Douwe Walinga, Rina Spigt en Dorothee Forma. Op de voorgrond Piet Brinkman en Rob van der Linden met hond. Roza Smit maakte de foto.

SACHAROV (65): ALS ER GEEN IDEALEN ZIJN KAN MEN OOK NERGENS MEER OP HOPEN

Kort geleden werd de Russische dissident Andrej Sacharov, winnaar van de Nobelprijs voor de vrede, 65 jaar. Ter gelegenheid daarvan verscheen de bundel artikelen „Voor Sacharov”. Het boek is gewijd aan het leven, de denkbelden en de betekenis van de naar Gorki verbannen atoomgeleerde. Drieëntwintig schrijvers, zowel slavisten als auteurs uit de vredesbeweging en de politiek, verleenden hun medewerking. Het boek is een eerbetoon geworden aan een Rus die zich bewust is van de gevaren die zowel Oost als West bedreigen. Peter Krug las het boek en belicht de invloed van deze prominente dissident.

In één van de documenten waarin Sacharov schrijft over zijn verbanning naar Gorki, zegt hij: „Mijn denkbelden zijn niet veranderd. Ik ben voor een pluralistische, democratische en rechtvaardige maatschappij. Ik ben voor konvergentie, ontwapening en vrede, voor de rechten van de mens in de hele wereld, dus ook in ons land en in de Oosteuropese landen. Ik streef naar amnestie voor politieke gevangenen in de hele wereld en naar afschaffing van de doodstraf. Ik blijf van mening dat het probleem van de vrede, het probleem van de voorkoming van een kernramp de absolute voorrang heeft...” (Onder konvergentie verstaat hij de toenadering van het kommunistische en kapitalistische systeem met behoud van de beste aspecten van elk systeem – bij ons is de konvergentie-theorie vooral door Tinbergen uitgewerkt).

Aanvankelijk had Sacharov geen kritiek op het Sovjetstelsel. Hij leverde een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van de Russische atoombom. Maar zijn twijfel groeide toen hij gekonfronteerd werd met het lot van hen die jarenlang in gevangenschap en verbanning moesten doorbrengen vanwege hun politieke opvattingen. Hij begon steeds meer te beseffen dat het onaanvaardbaar is dat de staat niet alleen de burgers tot marionetten maakt maar bovendien vaststelt wat goed en kwaad is. Zijn verzet tegen het systeem berustte op morele uitgangspunten. Tegelijk rijpte bij hem al lang vóór de Russische invasie in Afghanistan het besef dat elk totalitair systeem, in welke vorm ook, in ons nukleaire tijdperk een bedreiging voor de mensheid als geheel vormt.

Sacharov behoort niet tot de utopisten die een blauwdruk van een nieuwe wereld in hun zak hebben. Niet alleen wijst hij op de gevaren van de totale vernietiging van de mensheid door atoomwapens, op het terrorisme, de milieuproblematiek en de honger in de Derde Wereld maar ook op het misbruik van de wetenschap door politici en wat

Eisenhower noemde het „militair-industrieel kompleks”. Sacharov kwam in een ernstig konflikt met Chroesjtsjov toen deze poogde atoomproeven te gebruiken voor politieke doeleinden, namelijk het intimideren van de westerse wereld. Toch heeft de argumentatie van Sacharov ertoe bijgedragen dat in 1963 een verdrag werd gesloten tussen de Verenigde Staten, de Sovjetunie en Engeland. Het houden van atoomproeven in de atmosfeer werd daarin verboden. De ondogmatische geleerde en mensenrechtenactivist Sacharov is er ook van overtuigd dat oplossing van de problemen van de moderne industriële maatschappij een wereldwijde samenwerking vereist. Bovendien verdedigt hij een democratische rechtsorde. In tegenstelling tot Solzjenitsyn, die wel bereid is een niet-kommunistische autoritaire staat op christelijke grondslag te aanvaarden en „orde op zaken” te stellen. Tegenover de profeet Solzjenitsyn staat de kritische wetenschapper Sacharov. Er ligt een wereld van tegenstellingen tussen de religieuze, anti-demokratische nationalist Solzjenitsyn en de kosmopolitische verdediger van de democratie Sacharov. Hoe terecht de kritiek van Solzjenitsyn op het Sovjetregime ook was en hoe indringend hij deze ook vorm gaf in zijn briljante romans, toch heeft zijn boodschap van een religieus réveil en een herleving van de oude Russische cultuur iets van een anachronisme. Tegenover hem staat Sacharov, die de strijd heeft aangeboden tegen alle ideologieën die de mensheid verdelen en conflicten scheppen. Sacharov streeft naar een fundamentele democratisering van de samenleving in Oost-Europa. Ontspanning en totalitarisme kunnen niet samengaan. Over het terrorisme zegt Sacharov: „Geen enkel doel, nationaal, noch sociaal, geen enkele wraak – zelfs voor de vreselijkste misdaden uit het verleden – kan een rechtvaardiging zijn voor het in koelen bloede vermoorden van onschuldige mensen, waaronder kinderen, voor gij-

zelingsakties, martelingen en chantage... gezien de politieke gevolgen betekent terrorisme bijna altijd: „iemand anders in de kaart spelen”, met als gevolg dat de mensheid in haar geheel de grote verliezer is, ook diegenen wier belangen de terroristen beweren te dienen...”

Minder bekend is dat Sacharov volledig afwijzend staat tegenover de doodstraf. In een brief aan een commissie die het Amnesty International Symposium over de afschaffing van de doodstraf voorbereidde, schreef hij: „Ik beschouw de doodstraf als een wrede en immoreel instituut, dat de morele en legale fundamenteën van de maatschappij ondermijnt... Ik geloof niet, dat de doodstraf ook maar enige afschrikwekkende werking heeft op potentiële misdadigers. Juist van het tegendeel ben ik overtuigd, n.l. dat wreedheid alleen wreedheid oproept... En is er eigenlijk sprake van straf als het gaat om een mens die ophoudt te bestaan?” Sacharov volgt hier het voetspoor van vele Russische schrijver en denkers vóór hem: Toergenjev, Dostoevski, Tolstoj, Solovjov, Korolenko, Rozanov, Andrejev en Kropotkin. Nog altijd vormt het optreden van de strijdbare en tegelijk tolerante humanist Sacharov, die zich „een overtuigde evolutionist” noemt, een teken van hoop in een verdeelde en onveilige wereld.

Terecht zei hij: „Als er geen idealen zijn dan kan men ook nergens meer op hopen.”

Peter Krug

„Voor Sacharov”, onder redactie van John Löwenhardt en Bart Tromp. Uitgeverij Jan Mets.

REKENSCHAP: ERASMUS EN DE LEVENSVISIE VAN ANNA BLAMAN

„Humanistisch tijdschrift voor wetenschap en cultuur“, zo staat sinds vele jaren op de voorpagina van *Rekenschap*. Wie het heeft gevolgd, weet dat de cultuur vooral ter sprake kwam in een ruime zin, waarin het woord staat voor het geheel van menselijk samenleven. Cultuur in zijn meer beperkte betekenis, als kunstuiting, staat in het zojuist verschenen septembernummer centraal. En dan met name één tak van die cultuur, de literatuur.

In een eerste artikel komt de humanist Erasmus uitvoerig ter sprake, nu eens niet als filosoof of kerkhervormer, maar als literator. Hoewel over een aantal trekken en handelingen van Erasmus overeenstemming bestaat, is zijn positie als schrijver van literatuur omstreken. Roelie van der Hoeven-Koning dook in de geschiedenis van de letterkunde en trof daar uiteenlopende waarderungen voor het werk van Erasmus aan.

Lezen, denken en schrijven waren de bezigheden die Erasmus heeft gekoesterd. Zijn produktie was groot. „Lof der zotheid“ is zijn meest bekende werk. Maar wist u dat hij ook een kinderboekje heeft geschreven? Roelie van der Hoeven-Koning zocht naar de lijnen in zijn werk en de achtergronden daarvan. Kwaliteit, echtheid en matigheid waren voor Erasmus normstellend. „Als levenstaak zag hij het verrijken van de christelijke wereld met de vruchten van de klassieke geest en met gezuiverde edities van de heilige boeken en ander christelijk erfgoed.“ De schrijfster voegt er aan toe: „Erasmus bracht eigen aard en talenten in, maar had in boekdrukkunst en humanisme het getij mee.“

Een nieuw licht op de achtergronden van Erasmus werpt Roelie van der Hoeven-Koning door aandacht te besteden aan „zijn vele goede vriendschappen“. Het is niet denkbeeldig dat (verdrongen) homo-erotische verlangens daarin een rol hebben gespeeld. Wat dit betreft was het grappig om op de elders in dit nummer besproken Erasmus-tenoonstelling in Basel te zien dat diverse tekstfragmenten in oude boeken waren aangegeven met kleine roze driehoekjes!

Menselijke eenzaamheid

Homo-erotiek was zeker een motief in veel van het werk van de humaniste Anna Blaman, maar daarover rept het tweede artikel over literatuur in *Rekenschap* niet.

Aad Meinderts belicht aan de hand van recent beschikbaar gekomen materiaal de levensvisie van Blaman, vooral met betrekking tot de „zin“ van het leven. Haar novelle „De Kruisvaarder“ vervult in dit verband een illustratieve rol.

„Mijn grondthema is dat der menselijke eenzaamheid“, schreef zij ooit op. Als lesbische vrouw wist zij natuurlijk dat met name degene die als „uitzonderlijk“ wordt ervaren „uit de toon valt“ en „de massa tot vijand stent“ (citaten van haarzelf). Maar de menselijke eenzaamheid is niet alleen voor de „uitzonderlijken“ een probleem. Iedereen kent wel die ervaring en de behoefte aan troost. Velen hebben getracht die troost te vinden bij God.

Anna Blaman wees er in 1950 al op dat God een menselijk denkbeeld is, „een illusie ter beveiliging tegen de menselijke eenzaamheid, een staat die overigens onherroepelijk aan het menselijk bewustzijn verbonden is. Ook het volmaakte is illusie. Wie het volmaakte bereiken zou, is niet meer menselijk, niet meer van deze aarde.“ In een in *Rekenschap* voor het eerst gepubliceerde brief schrijft Anna Blaman diep getroffen te zijn door de volgende analyse van Sonja Witstein over „De Kruisvaarder“: „De onbereikbaarheid van de vervulling verzoent met 't ondervondene en

rangschikt de desillusie niet onder de gemiste kansen, maar onder de enig mogelijke.“

„In het werk van Blaman wordt op diverse plaatsen de mens beschreven als prooi van het levensraadsel“, aldus Aad Meinderts in *Rekenschap*. „De mens die zich een god kiest lost in Blamans visie het „levensraadsel“ slechts schijnbaar op. In feite gaat hij, door zich een god te kiezen, het „vraagstuk dat leven heet“ uit de weg. Deze gedachten-gang moge, zeker voor de lezer van nu, dan niet uitblinken door zijn originaliteit – er was in de jaren vijftig moed voor nodig hem een onderstroom te laten zijn in romans en verhalen.“

Jeugdliteratuur

Een derde literair georiënteerd artikel in deze *Rekenschap* belicht de rol van jeugdliteratuur in samenhang met de positie van het kind, een beschouwing die uitloopt in een pleidooi voor een niet betuttelende literatuur voor de jeugd. Nel Teeuwen-Opheij beschrijft hoe sinds de Verlichting een specifieke literatuur gericht op kinderen zich ontwikkelde. Tot 1960 was de jeugdliteratuur in Nederland overwegend moralistisch, nationalistisch en de klerikale invloed was zeer groot. De voorlopers van een nieuwe, dicht bij het kind geschreven poëzie, waren onder meer Han Hoekstra en Annie M. G. Schmidt. Het bijzondere van hen is volgens Nel Teeuwen-Opheij, dat ze de humor een plaats in hun werk hebben gegeven.

De laatste twintig jaar zijn nieuwe, ook kritische vormen van jeugdliteratuur opgekomen. Maar, aldus de schrijfster: „Jeugdliteratuur is nog steeds een randverschijnsel.“

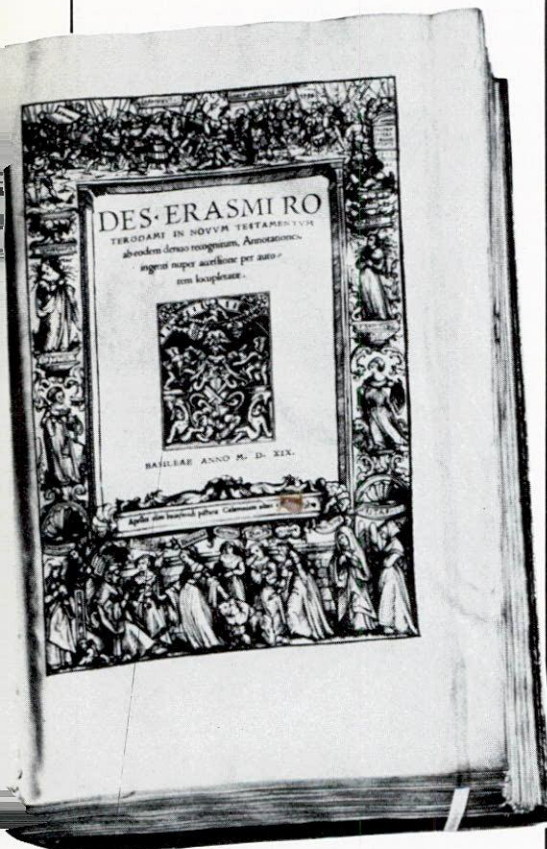
Een nummer over literatuur zou niet compleet zijn zonder literaire uitingen. Enkele passende gedichten van Hans Reddingius completeren het nummer, dat daarnaast rubrieken bevat als boekbesprekingen en „Rekenschap International“. Henk Bongers leverde voor de laatste keer „Losse notities“ bij de redactie in. Hij heeft deze rubriek verzorgd sinds 1980.

Van de buitenlandse tijdschriften krijgen dit keer vooral de Belgische bladen ruim aandacht. Met een korte impressie over het IHEU-wereldkongres in Oslo, door Albert Nieuwland, kwam het septembernummer van *Rekenschap*, 64 pagina's, vol.

bb

Bestellen: Stort f 10,- op giro 58.22.93 t.n.v. Stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van „*Rekenschap*, september 1986“. Een jaarabonnement (vier nummers) bedraagt f 35,-. Adres: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

rekenschap
humanistisch tijdschrift voor wetenschap en cultuur

Het Nieuwe Testament in de vertaling van Erasmus

Deze maand op HV-televisie

3 november EVEN WEG

van de bekroonde uitzending over jonge ex-gedetineerden die met elkaar praten over wat hun straf heeft betekend. Hebben ze er wat van opgestoken? Hebben ze iets geleerd of iets afgeleerd? Houden ze zich na hun straf overeind? Redactie: Ireen van Ditschuyzen, Carrie de Swaan en Baukje Toonstra.

Opname van „Even weg“, onderscheiden door het WIJN, organisatie voor de kinderscherming

10 november PLAT PROATE

Een korte documentaire over actrice en logopediste Georgette Rejewski (76), dochter van een Belgische moeder en een Russische vader. Na de toneelschool in Amsterdam speelde zij vanaf 1932 in talloze producties, waaronder My Fair Lady (1960-1963, 856 voorstellingen).

Tijdens de Duitse bezetting weigerde ze zich in te schrijven bij de kamer van Cultuur en mocht daardoor niet optreden. Om toch actief te blijven behaalde zij het diploma logopedie. Sindsdien heeft zij, als docente aan de Amsterdamse Toneelschool, generaties Nederlandse acteurs en actrices goed leren spreken. Georgette Rejewski geeft nog steeds privé-les en speelt nu de rol van mrs. Higgins in een nieuwe productie van My Fair Lady.

Georgette Rejewski (rechts)

In de documentaire zijn hiervan fragmenten te zien.

In „Plat Proate“ geeft Georgette Rejewski haar visie op taal en cultuur en met name op de onderliggende betekenis van de wijze waarop mensen zich uitdrukken. Regie: Jeanne Wikler.

17 november EEN NUMMER

Een korte Canadese documentaire over de invloed van automatisering op werknemers. In Montreal is de sortering van de post volledig geautomatiseerd, met als sleutel de postcode.

Niet elektronisch afleesbare poststukken worden door mensen gedecodeerd. Hun werk bestaat uit niets anders dan het de hele dag postcodes intypen op een machine.

RADIO & TELEVISIE

HV-RADIO
Het Voordeel van de Twijfel
maandag van 12.05 tot 13.00 uur
op Radio 5

HV-TELEVISIE
Kwartslag
maandag van 19.17 tot 19.27 uur
op Nederland 2

Van een band met het werk is geen sprake meer, men wordt zelf een robot. Thuis valt het dan niet mee om weer een beetje mens te worden.

24 november ZWARE DOSIS PARADIJS

Een kort tv-spel door Ger Beukenkamp, met Celia Nufaar en Hans Beyer. Een echtpaar zit in volledige harmonie bijeen. Hij bekijkt vakantiefolders en zij probeert een vreemde taal te leren. Straks gaat het acht uur journaal aan. Voor hun zoon Theo is een pakje bezorgd en vader en moeder willen weten wat er in hun huis omgaat. Ze zijn niet nieuwsgierig maar willen toch wel weten waar hun zoon zich mee bezig houdt. Hebben zij niet het volste recht om het pakje toch even, heel voorzichtig open te maken...? Nog geen tien minuten later staat het echtpaar angstig schreeuwend tegenover elkaar, is de doorzonwoning veranderd in een exekutieplaats en lijkt het paradijs verder weg dan ooit. Regie Rob van der Linden.

HV-radio deze maand

3 november MAGAZINE

Met o.a. de vaste HIVOS-rubriek waarin aandacht voor de campagne voor de jonge Afrikaanse staat Zimbabwe. Verder de Hongaarse Opstand van 1956 en het verhaal van Sandor K.: 30 jaar geleden vluchtte hij uit Hongarije naar Nederland. Samenstelling: Rina Spigt en Jetske Mijs.

10 november MACDONALDS I

In dit eerste deel: Wat zijn de gevolgen van de westerse vleesconsumptie voor de Derde Wereld? Gigantische regenvossen worden geofferd voor groot-schalige veeteelt. In plaats van voedsel voor de eigen bevolking wordt steeds meer veevoer verbouwd voor Europa en de Verenigde Staten.

17 november MACDONALDS II

Hoe slecht is de toenemende vleeskon-

sumptie voor onze gezondheid? En hoe zou het anders kunnen? In plaats van hamburgers: „wereldburgers“.

In beide programma's hoort u: mensen van milieu- en educatiecentrum De Kleine Aarde, de directeur van MacDonalds Nederland, het Voorlichtingsbureau voor de Voeding en culinair journalist van NRC-Handelsblad Berthe Meijer. Samenstelling: Ruud Jans.

24 november PLAT PROATE

Georgette Rejewski (76) is actrice en als logopediste verbonden aan de Amsterdamse Theaterschool. HV-televisie zendt op 10 november een film over haar uit. In deze uitzending een lang gesprek met Georgette Rejewski over taal en cultuur. Samenstelling Jeanne Wikler en Rina Spigt.

1 december MAGAZINE

Hierin de vaste HIVOS-rubriek, de column van Theodor Holman en aktualiteiten. Samenstelling: Piet Brinkman en Rina Spigt.

8 december ETEN IN NEDERLAND, lang

gesprek met Berthe Meijer. Berthe Meijer schrijft al 14 jaar lang dagelijks in NRC-Handelsblad over eten. Wat is er in die jaren in Nederland veranderd in de „eetcultuur“? Ruud Jans praat met haar over „vies“ en „lekker“ eten, over „goed“ en „slecht“ eten en over de gunstige invloed van etnische minderheden op onze eetcultuur. Samenstelling: Ruud Jans.

15 december HUMANISTISCHE GEESTELIJKE VERZORGING IN DE ZIEKENHUIZEN

in samenwerking met HV-televisieprogramma Kwartslag. Samenstelling: Rina Spigt.

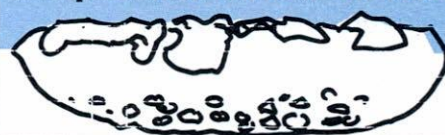

Recept van een Wereldburger (n.a.v. de radio-uitzending van 17 november)

Neem 8 sneetjes volkorenbrood een gesnipperd uitje een teentje knoflook 25 gram vlokken mais, haver of rogge 75 gram geraspte kaas en een eitje.

Met nog wat zout, peper, basilikum, gehaktkruiden en beskuit maak je er wat lekkers van.

Week het fijngemaakte brood en de vlokken in bouillon of melk. Doe de andere ingrediënten erbij en kneed er een lekkere bal van. Daarvan maak je kleinere ballen die je een beetje plat maakt. Bak ze bruin met een beetje boter in de koekepan. Klaar! Uit De Kleine Aarde

TWIJFELS EN ZEKERHEDEN VAN WETENSCHAPPERS BLOOTGELEGD

Grote hilariteit in de klas wanneer ik het verhaal vertelde van de bosjesman die nog in het stenen tijdperk leefde en plotseling naar Amerika wordt meegenomen. De ethische kant van de zaak liet ik onbesproken; ik verhaalde van de man die ineens wordt gekonfronteerd met elektrisch licht, met radio en televisie, computers, vliegtuigen en raketten. (Ik heb dit verhaal altijd verzonnen – als iemand mij zou kunnen vertellen waar ik de werkelijke beschrijving zou kunnen vinden, zou die me een grote dienst bewijzen.)

De strekking van mijn verhaal was altijd dat de bosjesman ons ziet als Grote Tvenaars. De leerlingen voelden duidelijk dat wij in wezen geen Tvenaars zijn, maar eerder Goochelaars. De „wonderen” die geschieden zijn geen werkelijke wonderen, maar het logische gevolg van een aantal denkprocessen.

Voor de bosjesman was alles wat in Amerika gebeurde magie. Magie is het woord dat we plakken op datgene wat onverklaarbaar is. Het heeft de functie van „eigenlijk hoeven we er niet over te denken.” Wat oplucht (en dat was tegelijkertijd ook wat het verhaal voor kinderen aantrekkelijk maakte) was dat in het geval van de bosjesman de magie meteen ontluisd kon worden. Alles wat hem voorkwam als onverklaarbaar was ontstaan uit een door mensen bepaalde rangschikking van feiten. Magie maakt onzeker en dus angstig. Want over het onverklaarbare heb je geen macht en derhalve kan je daar ook geen invloed op uitoefenen. Dat mensen verantwoordelijk waren voor de magie – en dat in wezen iedereen zich die macht en invloed zou kunnen toeëigenen, stelde gerust. Ook de bosjesman zou direkt van zijn angst genezen kunnen worden als hij zou begrijpen wat er aan de hand was.

De wetenschap, zo zou je kunnen zeggen, is de voornaamste bestrijder van de angst. Maar tegelijkertijd doet zich dan een paradox voor. Want niets veroorzaakt zoveel angst als de wetenschap. Of beter: niets veroorzaakt zoveel angst als de konsekwenties van de wetenschap. Makkelijk valt dit te illustreren aan de bewapening. Het paradoxale karakter zie je in een uitspraak als: voor de instandhouding van onze soort hebben we wapens nodig die ons kunnen vernietigen. Wat angstig maakt is de botsing die plaatsvindt tussen de wetenschap en de ethiek. De wetenschap gaf ons wapens, de ethiek beslist over het gebruik ervan. Het zijn gescheiden gebieden die eigenlijk niet te combineren zijn.

Er is nog een gebied dat niet met de voorgaande twee te combineren is, en dat is het esthetische oordeel. Mooi of lelijk heeft niets te maken met waar of niet waar (wetenschap) of met goed of niet goed (ethiek). Op die breukvlakken – dus op die gebieden waar je zou verwachten dat wetenschap, ethiek en esthetiek te combineren zijn, ontstaat de onzekerheid.

Bestaat God?

Een niet te beantwoorden vraag voor de wetenschap, de ethiek en de esthetiek. Er valt namelijk niets zinnigs over te zeggen, omdat er niets zinnigs over te denken valt. Elke uitspraak is even waar als onwaar, even mooi als lelijk en even juist als onjuist.

Een vriend van mij heeft bij wijze van grapje op zijn Atari 520 St plus-computer voor mij een programma gemaakt om de computer het godsprobleem op te laten lossen.

Bestaat God? vroeg ik de computer.

„Wat of wie is God?” vroeg de computer mij.

„Ja of nee?”

„Definieer eerst wat God is.”

„God is een alles en niets.”

„Stel je vraag opnieuw?”

„Bestaat God?”

„Wat is alles en niets?”

En dat ging zo maar door. Het was net zo makkelijk om God wel te laten bestaan als niet.

„Bestaat God?”

„Wat of wie is God?”

„God ben ik.”

„Wie is ik?”

„Theodor Holman.”

„Formuleer je vraag opnieuw.”

„Bestaat Theodor Holman.”

„Wat of wie is Theodor Holman.”

„Theodor Holman is God.”

„Als Theodor Holman bestaat, dan bestaat God.”

De konklusie van dit eenvoudige computerprogramma – zo heb ik kunnen konkluderen – is dat er over de *if-then* konstruktie in onze taal nog behoorlijk wat gefilosofeerd moet worden. Want met deze eigenaardige eigenschap waarmee je computers kunt programmeren, kun je alles bewijzen wat je wilt. Want, *als* de computer het zegt, *dan* zal het wel waar wezen. Als de kat een hond is, dan is de hond een kat. Als Reagan niet zo stom was geweest, dan zouden we nu geen kernwapens hebben, etc., etc.

Maar terug naar de wetenschap en de magie.

Humanisten hebben altijd de nadruk gelegd op het ontluisen van de magie; het ontmythologiseren van bepaalde denkbeelden die men zonder meer voor waar aannam. En elke keer weer zagen ze dat juist uit wetenschappelijke kring op het onverklaarbare de nadruk werd gelegd. Als alles een structuur heeft van oorzaak en gevolg, dan heeft de wereld ook zo'n structuur. Waarom is de wereld er dan? Waar dient hij toe? En de mens?

De wetenschap heeft zo'n enorme vlucht genomen, dat ze angstwekkend wordt – de wetenschap is zelf mythe geworden. We zijn nauwelijks meer in staat om de resultaten van de wetenschap bij te houden, laat staan dat we het proces kunnen volgen dat tot die resultaten heeft geleid. Dat er computers zijn, weten we. Maar hoe ze nu eigenlijk werken blijft raadselachtig. De afstand die de bosjesman in Amerika had ten aanzien van de techniek en die voor hem alles magisch maakte, is in wezen dezelfde afstand die zich thans tussen ons en de moderne wetenschap bevindt. Het besef blijft dat een en ander door menselijk denkwerk tot stand is gekomen – maar het ontmythologiseren is haast niet meer mogelijk.

Je merkt het aan de media. Nog nooit is

de afstand tussen ons en de wetenschap zo groot als nu. Maar tegelijkertijd neemt de belangstelling toe: wij willen het allemaal begrijpen. Bijna iedere krant heeft een wetenschapska-tern waarin we op de hoogte worden gehouden van de laatste ontwikkelin-gen, maar de moeilijkheid blijft om de resultaten daarvan in te passen in je wereldbeeld.

Ikzelf heb de stellige overtuiging dat het alleen de wetenschappelijke ont-dekkingen zijn die veranderingen tot stand kunnen brengen – en dus niet ideologieën. Het vuur, het wiel, de elek-triciteit, de stoommachine, de computer etc. etc., het heeft ons denken en hande-len volgens mij meer bepaald dan het marxisme of het christendom of het hu-manisme. Maar hoe zit het met de laat-ste ontwikkelingen? Wat gebeurt er eigenlijk in de wereld en hoe dien ik me daartegenover op te stellen?

Max Pam interviewde tussen 1976 en 1985 twintig wetenschappers. Hij heeft hun visies in kaart willen brengen en begrijpelijk willen maken voor hen die niet in die vakgebieden gespeciali-seerd zijn. De interviews zijn onlangs gebundeld in het boekje „God dobbelt niet“.

Het is een zeer lezenswaardig boek, aantrekkelijk omdat Pam vaak die vra-gen stelt die je ook op de lippen branden.

Een vraag aan de econoom Klant bij-

voorbeeld luidt hoe hij de overeenkomst ziet tussen wetenschap en kunst:

Klant antwoordt: „Popper zegt terecht dat de wetenschap een vorm van litera-tuur is. In beide gevallen is het doel de waarheid te spreken. Je moet je daarom nauwkeurig, precies uitdrukken. Maar er is ook een verschil. De schrijver ver-zint altijd, zelfs al is hij zo autobiogra-fisch mogelijk. De schrijver spreekt de waarheid door te liegen. Hij probeert zijn mening aan de lezer op te dringen en gebruikt daarvoor de meest oneerlij-ke middelen. Met mooie woorden pro-beert hij de lezer in slaap te sussen en de lezer stelt zich daarvoor open. Hij hoopt dat hij zal worden meegesleept; hij verlangt naar die leugens. Dat is de onderlinge afspraak tussen de schrijver en de lezer! Kunst is evenals de weten-schap een methode, alleen de weten-schap is stabiel. De kunst verandert haar methode met grote willekeur en daarom is het in de kunst moeilijker om kwaliteit te herkennen. Een uitspraak die een paar interviews later bij Gom-perts, zij het in andere bewoordingen, terugkeert.

Maar ook zie je in deze interviews de twijfels – of juist de grote zekerheden van de wetenschappers. De voorkeur van Pam gaat uit naar mensen die zich op een of andere manier met de geest bezighouden. Psychiaters zoals J. Lampl-De Groot en J. Masson (de een vóór Freud en de ander tégen), hersen-

deskundigen zoals J. Delgado die expe-rimenten met elektroden in hersens heeft gedaan en filosofen als Staal, C. A. van Peursen, Barth, Freudenthal en Casimir.

Het interessantst vond ik het interview met F. Staal. Staal is een logicus die vanuit die visie het Oosten heeft bestu-deerd. Hij komt tot allerlei prachtige konklusies. Pam vraagt hem op een ge-given moment: „Als wij over God willen praten, dan ben je ook niet geneigd om te zeggen: „Dat is allemaal flauwekul.“ Staal antwoordt: „Oh nee, helemaal niet. Dat zou zeer onredelijk zijn. Maar wanneer u zou beweren „God is een, maar is ook niet een, hij is ook drie“ dan zou ik antwoorden: „Dat kan niet, hier moet u kiezen.“

Het antwoord is te lang om hier in zijn geheel te citeren, maar even later ver-volgt Pam: „Maar strekt God zich niet zover boven de mens uit, dat hij zich zo'n echte tegenspraak kan permitte-ren?“ Staal: „Ik denk van niet, want dan betekent het niets. Als God bestaat, kan het zijn dat het iets is dat ver boven onze verbeelding uitgaat en waarvan wij niet alles kunnen begrijpen (...) maar dat er ten aanzien van God iets zou kun-nen bestaan dat tegelijkertijd waar en niet waar zou zijn, is volkomen in strijd met het gebruik van onze woorden waar en niet. Het is eigenlijk een flauw en klein punt, maar voor onze wetenschap en ook voor het dagelijkse leven is het van groot belang.“ Het is jammer dat Pam overigens een paar interviews ver-der de filosoof Freudenthal niet dezelf-de vraag stelt.

Maar eigenlijk net zo boeiend is de dis-kussie die Pam heeft over het begrip waarheid met de filosoof Van Peursen. Moet de mens altijd de waarheid spre-ken? is de vraag. Van Peursen geeft daar een mooi antwoord op. Hij zet zich daarin af tegen Kant die stelde dat je eigenlijk altijd de waarheid moet spre-ken. Voor Van Peursen geldt dat niet. Hij wil eerst het begrip waarheid nader gedefinieerd zien en stelt dan dat de waarheid vaak ook bepaald wordt door de relatie met de ander. Hij komt met iemand die in de tweede wereldoorlog joden verborgen hield. Toen de Duitsers bij hem aanklopten, loog hij natuurlijk. Is dat die man aan te rekenen? Natu-urlijk niet. Hoe Van Peursen op deze vraag verder ingaat, moet u zelf maar lezen.

In dit boek worden veel mythes omver gehaald. De geïnterviewden worden door Pam gedwongen alles in gewone taal uit te leggen waardoor je het ge-voel krijgt dat je ook de ingewikkeldste gedachtengangen snapt. Wetenschap krijgt dan weer de plaats waar zij thuis-hoort: het is de kennis van en door de mens, ontgaan van mythe en religie. Hoewel... goedbeschouwd begrijp ik nog steeds niet precies hoe het licht werkt, waarom mijn televisie beelden geeft en waarom mijn computer af en toe faalt.

Ik blijf een bosjesman in Amerika.

Theodor Holman

God dobbelt niet. Max Pam, m.m.v. Rob Sijmons. Uitgeverij Bert Bakker. Prijs f 28,90.

AL DOE JE
NOG ZO
ZONNIG
DE BLADEREN
HOU JE ER
NIET MEE
AAN DE
BOOM

Amor

OVERSPANNEN IDEEËN

Naar aanleiding van het „Straf“-nummer van de Humanist, lekker helder leesbaar, moet mij toch het een en ander van het hart.

Met stijgende verbazing heb ik de reeks artikelen van Ingeborg van Teeseling gelezen. Wie is deze dame? Het lijkt mij een goed idee om per nummer een bepaald thema bij de kop te pakken, maar dan toch hoop ik niet op deze manier. Ik vind deze „voorlichting“ namelijk uiterst tendentiekus en waar het HV pluriformiteit voorstaat, zou je zo objectief mogelijk tegenover je onderwerp moeten zijn. Welnu, het is geen enkel probleem te raden waar IvT haar sympathieën heeft liggen. De enige die weerwoord krijgt is de Officier van Justitie, en dat dan nog op een manier waar ik toch wel tamelijk niet goed van word. Het valt mij tenminste op dat „(het is even stil)“ en „twijfelt even“ exclusief aan dit laatste interview voorbehouden zijn.

Verder ben ik van mening dat iedereen overspannen ideeën mag hebben en ze voor mijn part mag uiten ook, maar als je de één weerwoord geeft, had Job Knap toch ook minstens wat moeten horen. Wat te denken van zijn stelling dat het slachtoffer van een verkrachting mede schuld heeft. Is dat niet een tikkeltje achterhaald??? En dat de maatschappij straft als bliksem-afleider voor de echte problemen kun je natuurlijk ook voetstoots aannemen, maar daarom is het nog niet waar, maar alleen een mening. Als ik al voor de derde dag naar mijn werk loop en ik kom de dief van mijn fiets tegen, dan kan hij alsnog een paar stompen extra krijgen. Ook dat is een mening; een tegengestelde. Mensen moeten eerder slaan om hun emoties te ontladen, stelt hij. Nou, als IvT dat onderschrijft, kan ze haar portie komen halen.

Tenslotte verbaast het mij dat een Officier van Justitie in ons blaadje bejijnt en bejouwd wordt alsof het niks is. In dit verband citeer ik graag wat Gerrit Komrij hierover in

Vrij Nederland van 6/9 schrijft:

„Al te grote gemeenzaamheid vermenschlijkt niet de ongenaakbare status van degene die hoger, ouder, belangrijker, kundiger, enzovoort is, het verklaart de kunde, de vlijt en het talent – of liever het gebrek daaraan – van de lagere tot norm“. En even verder: „Als iemand een ander echt op prijs stelt, zal geen hoffelijkheid hem te veel zijn.“

Ongetwijfeld had deze brief in welgekozener bewoordingen gegoten kunnen worden, maar de limiet voor bijdragen aan het volgend nummer is al heel nabij en ik had graag dat u dit epistel opnam onder de ingekomen stukken. Ik zou wel eens willen weten of het meer reacties oproept.

E. Bongers (Muiderberg)

ESPERANTO: NORMAAL REALISME

Het artikel „Verzuilde esperantisten zien na een eeuw nog steeds heil in hun wereldtaal“ in het aug./sept. nummer geeft o.i. op enkele punten een onjuist beeld van het Esperanto en de beweging daaromheen.

„Verzuild“ is geheel Nederland, ook de humanistische beweging. Maar binnen de Esperanto-wereld vervult die verzuiling een nuttige taak waarover ik u best wel nader wil inlichten. Maar wij missen in het artikel wel de vermelding dat die verschillende verenigingen samenwerken in de Federatie van Esperanto-verenigingen in Nederland (F.E.N.) en dan ziet die „verzuiling“ er heel anders uit.

Wij zien ook niet zo zitten dat „de Engelsen het Esperanto tegenhouden“. Immers, een groot aantal leden van het Lagerhuis heeft zich voorstander verklaard van de invoering van het Esperanto als tweede taal voor internationaal gebruik. Een lijst van

die leden kunt u desgewenst krijgen van het Esperantocentrum Nederland, Riouwstraat 172, 2585 HW Den Haag.

Het „armoedig“ aantal leden is denigrerend uitgedrukt. Voor ons is het een teleurstellend aantal. En hoezo „een grillige opmars?“

Utopisme is ons vreemd. Wij gebruiken vele hulpmiddelen; een paraplu als het regent, kleding als het koud is, schoenen om de voeten te beschermen. En het hulpmiddel, een neutrale internationale plantaal, het Esperanto om ons onder anderstaligen verstaanbaar te maken. Helaas thans alleen nog in die kringen waar men het gebruik van een efficiënt hulpmiddel op prijs stelt als realiteit en niet als utopie.

Niet de vorm van het werkwoord is „estas“ want dit is de vorm van het werkwoord „zijn“ in de tegenwoordige tijd. „Zal zijn“ is niet „estas“ maar „estos“.

Dat uw medewerker een bekend tegenstander van het Esperanto citeert is voor zijn rekening. Dat het Esperanto een belangrijke karakteristiek „gemeen heeft met sekten“ is voor ons baarljke nonsens.

Als lid van het HV zijn wij geen sekte-leden maar normale realisten. Uw medewerker, de heer Nugteren, had er o.i. beter aan gedaan zijn artikel in konsept aan de geïnterviewden voor te leggen ter controle, resp. ter verbetering.

Th. J. van Woerden,
T. van Woerden van der
Graaf (Den Haag)

ESPERANTO: HUMANISTISCH MIDDEL

Het artikeltje van Jeroen Nugteren over Esperanto staat gelijk met dat van een lid van de EO die op gezag van zijn dominee het Nederlands humanisme met zijn armoedige aantal van 15

duizend leden uit de hoogte bekijkt en mensen als bijv. Bert Boelaars om zijn optimisme en idealisme als een naïeve utopist voorstelt. Het is al te gemakkelijk om negatieve zaken over, en de positieve onder te belichten.

Ja, Esperantisten zien na 100 jaar nog steeds heil voor iedereen in deze wereldtaal. Dat anderen dit niet zien komt omdat zij die op school niet hebben geleerd. Was hun die kennis niet onthouden, dan zouden zij anders praten.

Als humanist vind ik het bedroevend dat Jeroen en zoveel andere humanisten Esperanto niet zien als wat het is: een **humanistisch** middel om het contact tussen mensen uit verschillende taalgebieden maximaal te doen slagen. Het humanistische van het Esperanto zit in de gelijkgerechtigdheid in taal waarmee de gebruikers elkaar ontmoeten. Het Engels is daartoe ongeschikt: afgezien van zijn slechte fonologische en grammatikale eigenschappen is het bedreigend voor de cultuur van alle andere volken. Engels als wereldtaal betekent taalimperialisme.

De eenvoud van het Esperanto houdt elitarisme buiten de deur en zijn onpartijdigheid sluit taaldiskriminatie uit. Waarom zien humanisten niet dat juist zij zich voor het Esperanto zouden moeten inzetten? Zij luisteren liever naar ondeskundige, denigrerende journalisten als Kousbroek dan naar ervaren kenners als Calado. Zij zitten nog dik onder het vooroordeel dat een „kunsttaal“ toch immers minderwaardig is. Wie echter het discussiëren van Esperantisten meemaakt zal zich wel moeten afvragen of die vlotheid en helderheid niet juist aan die „kunstmatigheid“ te danken is, die alle taalkundige ballast weggelaten heeft.

Als iemand die jarenlang Esperanto gebruikt en de grammatika's van een 25-tal talen

HUMANISTISCHE PSYCHOLOGIE IN GRONINGEN

Op zondag 2 november zal de heer G. J. den Besten op een openbare bijeenkomst in het Humanistisch Centrum (W. A. Scholtenstraat 2 in Groningen) een inleiding houden over humanistische psychologie. Aanvang: 10.30 uur 's ochtends. Toelichting: Menselijk gedrag lijkt vaak op dat van dieren. Men kan echter stellen dat het desondanks iets volkomen anders is, juist omdat het mensen betreft en geen dieren. Eén van de stromingen in de psychologie die met name dit aspect heeft bestudeerd, is de zogenaamde humanistische psychologie. Deze is afkomstig uit de Verenigde Staten en er zijn namen aan verbonden als Rogers en Maslov.

THEMA-AVOND OVER AKTIES

Op zaterdag 13 december houdt de jongerengroep van het HV een thema-avond rond het onderwerp „Akties“. Wat zijn de motieven van mensen die tot akties overgaan? Hoe ver willen de mensen gaan met hun akties

heeft vergeleken, kan ik de verzekering geven dat Esperanto de beste onder deze levende talen is. Het is daarom verbijsterend dat politici blijven verzuimen het als verplichte eerste vreemde taal op de scholen in te voeren. Zonder deze beleidsmaatregel komt er van het vrije verkeer van de mensen in de landen van de Europese Gemeenschap niets terecht. Wat is een Europees paspoort zonder éénzelfde, eenvoudige taal die iedereen kent? Wordt het niet hoog tijd dat het Humanistisch Verbond de politici op hun nalatigheid wijst? Want het idee achter het Esperanto is dat het zijn gebruikers in staat wil stellen hun medemens te benaderen als gelijkwaardige taalgenoot. G. F. Makkink (Wageningen)

HV GEBEUREN

en hoe ver zouden zij daarin mógen gaan? Deze vragen worden belicht door vertegenwoordigers van Greenpeace, Onkruid en het ICTO. Na de pauze is er gelegenheid tot discussie tussen de forumleden en de zaal onder leiding van Nico Siewert. Aanvang: 20.00 uur, plaats: Landelijk Humanistisch Centrum (toegang gratis).

KADERDAG VOOR JONGEREN

Op zaterdag 29 november houdt de jongerengroep van het HV een kaderdag voor mensen die al actief zijn in het humanistisch jongerenwerk of daarin in de toekomst misschien actief willen worden. Onderwerpen: wat komt er kijken bij het organiseren van een activiteit, hoe kun je effectief vergaderen en hoe maak je een persbericht? Maar ook: wat willen we met het jongerenwerk bereiken en wat heb je er als

vrijwilliger zelf aan?

De deelname aan de dag is gratis. Bovendien krijg je twee maaltijden en kun je je reiskosten vergoed krijgen. De dag begint om 10.30 uur en vindt plaats in het Landelijk Centrum, Oudkerkhof 11 te Utrecht. Je kunt je tot 21 november aanmelden: 030-318145 (Hans Vertegaal).

JUBILEUM GRONINGEN

Op vrijdag 28 november viert de Gemeenschap Groningen haar veertig jarig jubileum. Alle (oud-)leden van deze gemeenschap worden uitgenodigd om de feestelijke bijeenkomst bij te wonen. Mocht u nog oud foto- of filmmateriaal bezitten dat betrekking heeft op HV-activiteiten in Groningen, dan zou het bestuur van de gemeenschap dat graag willen weten. U kunt dat laten weten door te schrijven. Centrum, W. A. Scholten-

straat 2, 9712 KW Groningen, of bellen tussen 10.30 en 13.30 uur: 050-128750. Voor overnachting van komende oud-leden kan worden gezorgd.

DISKUSSIE MET ANDERSDENKENDEN IN HOORN

Op maandag 24 november organiseert de gemeenschap Hoorn een discussie-avond met andersdenkenden. In het forum zitten pastor Jos van Os, dominee Wouter van der Lugt en geestelijk raadsvrouw Hannie Visser. Gerda Hageman zal als neutraal gespreksleider aanwezig zijn. Deze avond zullen overeenkomsten, verschillen en achtergronden van de katholieke, de gereformeerde en humanistische opvattingen worden belicht. Ook is het mogelijk om vragen te stellen.

De aanvang is om 20.00 uur in het gebouw van de Stichting Mensen Zonder Werk, Hoogerbeetsstraat 14 te Hoorn (± 5 min. van station). Vanaf het station kan voor vervoer gezorgd worden. Voor informatie kunt u bellen met Ank Korver-Baron: tel. 02265-1491.

HOOFDBESTUUR OVER EMANCIPATIE EN REFERENDA

Twee onderwerpen beheersten de hoofdbestuursvergadering van oktober: emancipatie op het werk en referenda. In maart 1987 vindt een konferentie plaats van de Raad van Kerken, HV, FNV, en CNV over „Emancipatie en gelijkberechtiging in de arbeidsorganisaties“. Ter voorbereiding daarvan is door enkele hb-leden een standpunt opgesteld. Met een enkele wijziging werd dit stuk door het hb als geheel aanvaard. Het HV zal op de konferentie pleiten voor een actief overheidsbeleid ter stimulering van de gelijke behandeling van vrouwen in arbeidsorganisaties en in de samenleving. De fundamentele gelijkwaardigheid, het zelfbeschikkingsrecht en de verbondenheid met de medemens gelden daarbij als de levensbeschouwelijke uitgangspunten vanuit het humanisme. „Dit zelf zin en vorm geven aan het eigen bestaan sluit verbondenheid met anderen niet uit, integendeel, men ontplooit zich aan elkaar, echter vanuit een economisch en relationeel zelfstandige positie“, aldus de toelichting.

Konkrete maatregelen die door het HV naar voren zullen worden gebracht zijn o.a.: – eisen dat instellingen een non-diskriminatiebeleid (met als sanktie intrekken van subsidie) – gelijktrekken pensioenaanspraken, – quoterij voor aantallen vrouwen per bedrijf (met sankties) – sturend optreden mb.t. deelname van vrouwen in nieuwe technologieën – regeling ouderschaps- en verzorgingsverlof, – arbeidsduurverkortings stimuleren, – sterke uitbreiding kinderopvangvoorzieningen.

HET GEBEUREN

Wat vinden humanisten van referenda en/of volksinitiatieven? Een werkgroep van enkele hb-leden heeft gestudeerd op een reactie op de voorstellen van de staatskommissie Biesheuvel. Dit adviesorgaan heeft zich gebogen over de voors en tegens van het referendum. Voordat het parlement een standpunt inneemt is er nu een inspraakronde waar ook het HV gebruik van maakt. In het hb werden als positieve kanten van referenda en volksinitiatieven genoemd: – de bevolking kan direkt initiatieven nemen tot regelgeving, – de betrokkenheid bij de democratische besluitvorming wordt groter, – er kan rechtstreeks beslist worden over één beslispunt; in het huidige systeem wordt gestemd voor een totaalpakket via een politieke partij. Er zijn ook minpunten: – beslissingen kunnen overdreven simpel worden voorgesteld, – degenen met de grootste macht in de media kunnen de bevolking bespelen, – conservatieve krachten zijn in het algemeen beter te mobiliseren.

Dit is slechts een greep uit de argumenten voor en tegen. Uitgangspunt voor het HV is de besluitvorming zo dicht mogelijk bij de betrokkenen te brengen. Verder moet zoveel mogelijk rekening worden gehouden met minderheidsopvattingen die niet strijdig zijn met het zelfbeschikkingsrecht. „De democratie is ons lief“, aldus de hb-nota. „Van de systemen die we tot nu toe kennen lijkt ons dit het beste. Niet dat het een feilloos systeem zou zijn. Onze goede democratie is zeker voor verbetering vatbaar. Maar we leven in een ingewikkelde maatschappij. Verbeteringen zullen dan ook niet eenvoudig zijn en ze zullen met zorg moeten worden aangebracht.“

Alles afwegende is het hoofdbestuur geen voorstan-

der van volksinitiatieven, ook niet op plaatselijk nivo. Beslissende en/of corrigerende referenda (raadplegingen) kunnen in de ogen van het hb wel genade vinden. Wanneer een dergelijk referendum wordt aangenomen moet het aantal voorstemmers tenminste 35 procent omvatten van alle stemgerechtigden; dit om te voorkomen dat bij lage opkomst een pressiegroep haar wil te gemakkelijk zou kunnen doordrukken. BB

VERBONDSRAAD OVER PGV

In de vorige Humanist hebt u kunnen lezen dat in de Verbondsraadsvergadering van 20 september onder andere is gepraat over de toekomst van de plaatselijke geestelijke verzorging van het HV. In het korte verslag werd niet vermeld dat er een stemming plaatsvond over het door drie hoofdbestuursleden ingediende voorstel. Nadat een door de gemeenschap Eindhoven opgesteld amendement was aangenomen, werd de stemming van de Verbondsraad gepeild over het gehele voorstel. Uitslag hiervan: 17 voor, 8 tegen en 5 onthoudingen. Voor wat betreft deze uitslag kwam de Verbondsraad dus wel uit de discussie – in tegenstelling tot wat werd vermeld in het verslag in de Humanist. Wel bleef er echter veel verwarring heersen over waar men nu eigenlijk voor of tegen had gestemd. Het hoofdbestuur zal zich nu over deze zaak gaan beraden. Daarna zullen de gemeenschappen worden geïnformeerd. (HvH)

ZIMBABWE IN DEVENTER

In Deventer zal in november een drietal avonden worden gehouden die speciaal zijn

gewijd aan Zimbabwe. Onder het motto „Zicht op Zimbabwe“ kunt u op deze avonden nader kennis maken met het leven van de mensen in deze zogeheten frontlijnstaat. Hivos besteedt de komende tijd speciale aandacht aan dit jonge pas onafhankelijke land dat grenst aan Zuid-Afrika.

Op 6 november is de film „Steeds verder, de honger naar land in Zimbabwe“ te zien. Daarna volgt discussie. Op 13 november gaat het over de mensenrechten in Zimbabwe en op 20 november vertellen twee PPP-ers over enige HIVOS-projecten in het land.

De avonden vinden plaats in „De Zeven Leeuwen“ in Deventer, Singelstraat 31. Aanvang 20.00 uur. Verdere informatie: Minke van Arragon (05700-51944) of Gé van der Meulen (05700-29793). Iedereen is van harte welkom.

COORNHERT-HERDENKING 1986

Op maandag 10 november zal in Gouda de Coornherthedenking 1986 plaatsvinden. De socioloog prof. dr. Zijdeveld zal dan een rede houden over de vervagende grenzen van de arbeid. Een forum van enige prominente politici (minister De Koning, VVD-fractieleider Voorhoeve, D66-Eerste Kamerlid Glastra van Loon en Tweede Kamerlid van de PvdA Elske ter Veld) zal een reactie worden gevraagd op het betoog van de hoogleraar. Dit evenement vindt plaats in de Goudse Schouwburg, Boelekade 69 in Gouda. Aanvang 20.00 uur.

MANIFESTATIE TEGEN WOENSDRECHT

Op zaterdag 1 november zal er een grote manifestatie plaatsvinden op de Dam in Amsterdam. Er zal dan worden begonnen met de campagne Doe niet mee aan Woensdrecht. Hierbij is het de bedoeling dat duidelijk wordt gemaakt dat het onfatsoenlijk is om mee te werken aan een Amerikaanse raketbasis op Nederlands grondgebied.

HET GEBEUREN

De manifestatie is van 12.00 uur tot 14.00 uur, daarna vertrekt er een demonstratie. De organisatie is in handen van BIVAK, het Breed initiatief voor verdergaande acties. Eén van de deelnemende organisaties is het Humanistisch Vredesberaad.

HUMANISTISCH VREDESBERAAD, WAARHEEN?

Op 15 november zal in het Landelijk Humanistisch Centrum in Utrecht een vergadering plaatsvinden van het Humanistisch Vredesberaad (HVB). Het zal daarbij vooral gaan over de richting die het Vredesberaad in de toekomst in moet slaan. Dus komen vragen aan de orde als: wat heeft prioriteit, voor welke werkwijze wordt gekozen en met wie moet wel of niet worden samengewerkt. De besprekingen beginnen om 10.30 uur (zaal open vanaf 10.00 uur).

Aanmeldingen liefst schriftelijk aan het HVB-sekretariaat, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht.

KADERDAG HV- JONGEREN

Zaterdag 29 november organiseert het bestuur van de HV-jongeren een kaderdag. Op deze dag zal ingegaan worden op het hoe en waarom van het organiseren van activiteiten als (thema-)weekends en themadagen.

Zowel vrijwilligers die actief zijn als jongeren die willen weten of het HV-jongerenwerk hen wat heeft te bieden, zijn van harte welkom.

De kaderdag duurt van 10.30 tot 20.00 uur en wordt gehouden in het landelijk Humanistisch Centrum in Utrecht. Aanmelden vóór 20 november bij Hans Vertegaal (030-318145). Verdere informatie over de dag bij Hans of bij Pieter Nonhebel (040-124491).

HUMANISTISCHE SAMENLEVINGS- GROEP OPGERICHT

In de regio Goeree-Overflakkee, Voorne-Putten-Rozenburg en Hoekse Waard is een humanistische samenlevingsgroep opgericht, dat zich zal geen bezighouden met de werkzaamheden van HIVOS, HOM en HVB. De humanistische werkgroep „Zuidhollandse eilanden“ heeft de werkzaamheden voor de drie humanistische organisaties gebundeld. Op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, mensenrechtenbeleid en vrede zijn zoveel raakvlakken en de problematiek hangt zo zeer met elkaar samen, dat samenwerking raadzaam is. Naast gerichte activiteiten willen de initiatiefnemers komen tot een verdere bewustwording van de problematiek van onze samenleving.

Naast regelmatige werkbijeenkomsten zullen ook inhoudelijke discussiebijeenkomsten worden belegd. Als eerste prioriteit zal voor het komende seizoen aan het Zimbabweproject aandacht worden besteed. Plannen voor activiteiten op langere termijn zullen eveneens worden ontwikkeld. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met: Rein Heijne (tel.: 01814-1990) of Heleen van der Stoep (tel.: 01814-2828).

GEMEENSCHAPS NIEUWS

Alkmaar: Op dinsdag 25 november om 20.00 uur spreekt Jan de Leede over „Wat verwacht u van het Humanistisch Verbond?“ Plaats: „Eigen Gebouw“, Koningsweg 2 te Alkmaar.

Amsterdam: Drs. José Manshanden spreekt over Macht en Onmacht bij jongeren. Zij is ortho-pedagoge en als groepsleidster verbonden aan het Sociaal Agogisch Centrum. Dinsdag 18 november om 20.00 uur in het Humanistisch Centrum, R. Vinkeleskade 64 te Amsterdam. **Apeldoorn/Midden Veluwe:** Over het onderwerp „Mannen denken anders over goed en kwaad dan vrouwen“ komt Frank de Mink op dinsdag 25 november om 20.00 uur spreken in de Canadian Club aan de Vosselmanstraat te Apeldoorn.

Arnhem: Op zondag 16 november om 10.30 uur spreekt W. C. Fiege over „Leven zonder antwoord“. Gebouw Theosofische Vereniging, Brugstraat 7 te Arnhem.

Assen: Humanisme en Journalistiek. Ab Drijver en Tjako Taling houden een inleiding over de ethiek van de journalistiek, op maandag 17 november om 19.30 uur. Plaats: De Kloosterhof, Brink 40 te Assen.

Den Bosch: Omgaan met de dood. Pieter de Vrijer spreekt over dit onderwerp op woensdag 19 november om 20.00 uur in de recreatiezaal van Clockenweerde, Klokkenlaan 97 in Den Bosch-Noord.

Bussum Laren/Blaricum: Theodor Holman, schrijver en journalist, houdt een inleiding over het onderwerp „Ethiek en onderwijs“. Zondag 16 november om 10.30 uur in Hotel Jan Tabak te Bussum.

Deventer: Op donderdag 13 november om 20.00 uur spreekt Eric Oostrijk van het

Humanistisch Overleg Mensenrechten over het onderwerp „Mensenrechten in Zimbabwe“. Donderdag 20 november om 20.00 uur houdt Jan Boonstra een lezing over Simukai, een Koöperatie van ex-guerrilla strijders, en Hanneke van Puyenbroek over het Zimbabwe Women's Bureau. Beide bijeenkomsten vinden plaats in „De Zeven Leeuwen“, Singelstraat 31 te Deventer.

Dordrecht: „Reisverslag Moskou-Leningraad“ door journalist Marius Hothuis, hoofdbestuurslid van De Vrije Gedachte. Zondag 9 november om 10.30 uur in „De Schakel“, Albert Cuypsingel 341 te Dordrecht.

Eindhoven: Op zondag 30 november om 11.00 uur spreekt prof. dr. Kwee Swan Liat over het onderwerp „De humanistische basis voor de ethiek“. Plaats: Wijkcentrum „De Ronde“, Tongelreestraat 146 te Eindhoven.

Groningen: De heer D. Prak houdt een lezing over „Het mensbeeld in TV-feuilletons“. Dinsdag 9 december om 20.00 uur in het Humanistisch Centrum, W. A. Scholtenstraat 2 te Groningen.

Den Haag/Wassenaar: Op donderdag 11 december om 20.00 uur in het Humanistisch Centrum, Laan Copes van Cattenburch 72 in Den Haag: houdt Bep Voors een inleiding over „Humanistische rituelen“.

Midden-Holland organiseert een lezing door Iteke Weeda over veranderde leefvormen en relaties“. De bijeenkomst vindt plaats in het Gebouw de Haven, Oosthaven 31 te Gouda op Woensdag 12 november om 20.00 uur.

Rotterdam/Schiedam: Drs. A. L. den Broeder houdt een inleiding over het onderwerp „De toekomst van de Arbeid“. Zondag 14 december om 10.00 uur in het Humanistisch Centrum, Proveniersingel 48, te Rotterdam.

Zuid-Hollandse Eilanden: De werkgroep Zuid-Hollandse Eilanden organiseert op maandag 10 november om 20.00 uur een lezing over „Help, de apparaten nemen het van ons over“, door S. v. d. Belt uit Eindhoven. Plaats: De Tent, Toekanhoek te Spijkenisse.

K.S./J.v.d.O

TBW

SOLIDAIR MET

